

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

MARKO HAM

**MESTO TOCQUEVILLA V FRANČOSKEM LIBERALIZMU PRVE
POLOVICE 19. STOLETJA**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

**MARKO HAM
MENTOR: IZR. PROF. DR. ANDREJ A. LUKŠIČ**

**MESTO TOCQUEVILLA V FRANCOSKEM LIBERALIZMU PRVE
POLOVICE 19. STOLETJA**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

KAZALO

1. UVOD	4
2. DRUŽBENO-POLITIČNE RAZMERE V FRANCIJI MED LETI 1789-1870.....	5
2.1. Cesarstvo	5
2.2. Restavracija	6
2.3. Julijska monarhija	6
2.4. Druga republika.....	7
2.5. Drugo cesarstvo.....	7
3. GLAVNI MISELNI TOKOVI V FRANCIJI V 19. STOLETJU	8
3.1. Nacionalizem.....	8
3.2. Romantika	8
3.3. Socializem	10
3.4. Konservativizem.....	12
3.5. Prebujenje Cerkve in liberalni katolicizem	13
4. LIBERALIZEM	14
4.1. Liberalno nasprotovanje absolutni avtoriteti.....	14
4.2. Antiklerikalnost liberalizma	15
4.3. Odnos do kapitalizma	17
5. LIBERALIZEM V 19. STOLETJU	18
5.1. Liberalizem in tehnološki napredek	18
5.2. Liberalizem in meščanstvo	19
5.3. Liberalizem in svoboda	19
5.4. Liberalizem in liberalizmi	20
6. LIBERALIZEM V FRANCIJI V 19. ST.	21
6.1. Liberalizem v opoziciji.....	22
6.1.1. Značilnosti liberalizma v obdobju cesarstva	22
6.1.2. Značilnosti liberalizma v obdobju restavracije	23
6.2. Liberalizem na oblasti	25
6.2.1. Protislovja v liberalnem bloku	25
6.2.2. Orleanizem	26
6.3. Francoski politični liberalizem v 19. st.	27
6.4. Francoski ekonomski liberalizem v 19. st.	29
7. ŽIVLJENJE IN DELO ALEXISA DE TOCQUEVILLA	32
8. TOCQUEVILLE IN LIBERALIZEM	38
8.1. Tocqueville in njegovo nasprotovanje absolutni avtoriteti	38
8.2. Tocquevillov odnos do antiklerikalizma	41
8.3. Tocquevillov odnos do kapitalizma in socialne države	43
9. ZAKLJUČEK.....	47
10. SEZNAM LITERATURE.....	49

1. UVOD

Tocquevillovo liberalno misel v tem diplomskem delu obravnavam iz večih razlogov: Prvi razlog je, da je Tocqueville v slovenskem prostoru in tudi povprečnemu družboslovcu slabo poznan. Drugi razlog je, da je tudi sama smer francoskega liberalizma v slovenskih strokovnih delih redko obravnavana. Tretji razlog pa je v tem, da me je zanimalo, koliko je v Tocquevillu liberalca oziroma kakšna so njegova stališča do treh vprašanj, ki jih dr. Anton Jamnik v svojem delu *Liberalizem* izpostavi kot lakmusov papir liberalizma. Naj na tem mestu opozorim, da sem Tocquevillovo politično filozofijo namerno zožil v odgovore na tri Jamnikove sklope, tako da določenih tem, ki jih najdemo v vsaki boljši preglednici politične filozofije, nisem obravnaval. Gre predvsem za Tocquevillov odnos do centralizacije in tiranije večine nad manjšino.

Hipoteza moje diplomske naloge se glasi: »Tocqueville je podpiral boj proti absolutizmu, bil antiklerikalno usmerjen in je podpiral kapitalizem.« Hipotezo bom potrdil v primeru Tocquevillovega pozitivnega stališča do vseh treh tem, zavrnil pa v obratnem primeru. Če bo stališče dvakrat pozitivno in enkrat negativno, bo hipoteza delno sprejeta. Če pa bo odnos dvakrat negativen in samo enkrat pozitiven, pa bo hipoteza delno zavrnjena.

Struktura diplomske naloge je sledeča. Uvodu v drugem poglavju sledi pregled političnih režimov za časa Tocquevillovega življenja. V tretjem poglavju sledi opis glavnih miselnih tokov v Evropi v 19. st. s poudarkom na Franciji. Liberalizem tu namerno izpustim, ker ga obravnavam v naslednjem, četrtem poglavju. To poglavje je malo daljše, saj zajema teoretsko izhodišče, s katerim pozneje primerjam Tocquevillovo liberalno misel. Najprej podrobno opišem že zgoraj omenjena tri vprašanja, do katerih se je moral po Jamnikovem mnenju opredeliti vsak liberalec. V petem poglavju sledi podroben opis liberalizma v 19. st.; v šestem pa njegove posebnosti v Franciji. V sedmem poglavju opišem življenje in delo Alexisa de Tocquevilla, v osmem pa sledi analiza njegovih zapisov o Jamnikovih treh točkah, se pravi odnosu do absolutne avtoritete, antiklerikalizma in kapitalizma. V devetem poglavju sledi zaključek, v desetem pa seznam literature.

V svoji diplomski nalogi bom uporabil naslednje raziskovalne metode: opisno metodo, analizo in funkcionalno interpretacijo primarnih virov ter konceptualno analizo in interpretacijo sekundarnih virov. Te metode so za moje nekoliko zgodovinsko obravnavano delo najprimernejše.

2. DRUŽBENO-POLITIČNE RAZMERE V FRANCIJI MED LETI 1789-1870

Za časa štiriinpetdesetih let Tocquevillovega življenja (1805-1859) se je brez upoštevanja Napoleonove stodnevne epizode v Franciji zvrstilo pet različnih režimov: cesarstvo, restavracija, julijska monarhija, druga republika ter drugo cesarstvo. Če je Francija pod Napoleonom dosegla vrh vojaške slave, je v letih (1814-1815) doživela dve invaziji. Torej lahko rečemo, da zaznamuje prvo polovico devetnajstega stoletja v Franciji velika nestabilnost. (Lagard in Michard, 1997: 7)

2.1. Cesarstvo

Trajajoč od leta 1804 do 1814, je ta politični režim ozko povezan z osebnostjo svojega ustanovitelja, Napoleona prvega. Okronan za cesarja s strani papeža Pija VII., 2. decembra 1804, Bonaparte potrdi svoj namen, da ustanovi novo dinastijo. Od tedaj naprej vlada sam, saj si prisvoji vso oblast. Splošna volilna pravica je ukinjena, opozicija prepovedana, tisk in javno mnenje pa sta pod strogim nadzorom. Pod vodstvom Fouchéja je policija vseprisotna. Na področju gospodarstva smo priča oživljanju podeželja, izboljšanje javnih financ, napredku tekstilne industrije in začetkom uvajanja strojev v proizvodnjo. (Pierre, 1987: 153)

Od svojega začetka se cesarstvo sooča z zunanjepolitičnimi problemi: velike evropske države tvorijo protifrancoske koalicije, vlada neprestano vojno stanje. Bojna sreča je Napoleonu sprva naklonjena. Leta 1811 cesarstvo doseže svoj vrhunec. Od Hamburga na severu pa do Rima na jugu šteje Francija 130 departmajev. Okoli nje, z izjemo Anglije, so vse države premagane ali podjarmljene. Propad je dokaj hiter. Napove ga že neuspela invazija na Rusijo, zaključí pa bitka pri Waterlooju, 18. junija 1815. (ibidem: 154)

2.2. Restavracija

Ludvik XVIII. postane francoski kralj 5. aprila 1814. Dvaindvajset let po ukinitvi je ponovno vzpostavljena monarhija . Vendar pa to ni bil povratak ancien régima, navkljub željam večine plemstva, saj *Listina iz leta 1814*¹ vzpostavi ustavno monarhijo. Pregnan iz Francije med stodnevним Napoleonovim povratkom, se Ludvik XVIII. vrne na prestol 28. 6. 1815. Če sta ga sprva preprosto ljudstvo in meščanstvo dobro sprejela, saj so si prvi predvsem želeli miru, drugi pa so pričakovali nov gospodarski zagon, je restavracija hitro trčila na dvojno nasprotovanje. Liberalci so pogrešali odsotnost reform, medtem ko so ultraroyalisti nasprotovali vsakršnim demokratičnim reformam. Po smrti Ludvika XVIII. leta 1824 zasede prestol Karel X.² in okrepi avtoritaren aspekt režima. Revolucija leta 1830 ga prisili k abdikaciji in begu. (ibidem: 235)

2.3. Julijska monarhija

Imenujemo jo tudi vladavina Louisa - Philippa, ki je postal francoski kralj po julijski revoluciji 1830. Ta režim se je imel za liberalnega. Dal je manj moči plemstvu in Cerkvi ter ponovno vpeljal tribarvnico. Dejansko je oblast pripadala bogatemu meščanstvu. Volilno pravico je imela le manjšina 25.000 državljanov; to so tisti, ki so plačevali največ davkov. Po letu 1836 je kralj zaupal oblast ljudem, ki so mu bili popolnoma predani, kot na primer Guizot. Francijo vpeljejo v industrijsko dobo, razvijajo železniško omrežje, vendar se ne ukvarjajo s poslabšanjem življenjskih razmer delavcev. Kralj se je soočil z republikansko opozicijo, ki je leta 1847 zahtevala reformo volilnega zakona. Njegova zavrnitev sprememb je sprožila februarско revolucijo 1848, ki je pometla z monarhijo. (ibidem: 236)

¹ Ta ustava je uzakonila: enakost pred zakonom in davki, enakopraven dostop do javnih služb, versko svobodo (sled ancien régima je bila kljub temu opazna in je bila povod ognjevitim razpravam, saj je vsebovala člen, ki je rimokatolištvo razglasil za državno vero). Svoboda tiska je podvržena zakonom, ki naj bi preprečili njeno zlorabo. Pomembna je nedotakljivost lastnine, tako zasebne kot državne. Poseben člen uzakonja amnestijo za vse volivce, ki so v preteklosti izglasovali katerikoli zakon; celo za tiste, ki so uzakonili kraljevo usmritev med revolucijo. Listina tudi ohrani vojaške čine, pokojnine in sodniške službe, pridobljene pod Napoleonom. Stara aristokracija ponovno pridobi naslove, nova jih ohrani. Tudi Le Code civil ostane še naprej v veljavi. (Chevallier, Conac 1991: 139)

² Naj na tem mestu opomnimo, da je ta zadnji Burbon na francoskem prestolu umrl v Gorici 1836 in je sedaj pokopan na slovenskem ozemlju, in sicer na Kostanjevici pri Gorici. (Leksikon 1994: 465)

2.4. Druga republika

V začetku leta 1848 so revolucije zajele večino srednje in južne Evrope. Posebnost Francije je bila, da se je usoda dežele odločala v prestolnici ter da je imela številno delavstvo. Ko so februarja 1848 demonstranti v Parizu zahtevali razširitev volilne pravice, ki so jo dotlej imeli le bogati meščani (okoli 200.000 Francozov), je to zahtevo vlada odklonila, kar je sprožilo poulične boje z vojsko. Kralj Ludvik-Filip je odstopil, na hitro ustanovljena začasna vlada pa 24. 2. razglasi republiko. (Grobelnik, 1994: 57)

Ustava v Franciji prvokrat vzpostavi resnično splošno volilno pravico, razglasi pravico do dela, ponovno uzakoni svobodo tiska in združevanja ter ukine suženjstvo. Vendar pa mlada republika ni kos teži gospodarski in socialni krizi, ki povzročita junijske nemire leta 1848. Decembra je Ludvik Napoleon Bonaparte izvoljen za predsednika republike. 2. decembra 1851 izvede državni udar, ki napove drugo cesarstvo. (Pierre, 1987: 362)

2.5. Drugo cesarstvo

Leto po državnem udaru, 2. decembra 1851, se konča kratko obdobje druge republike. Princ-predsednik Bonaparte postane Napoleon III., francoski cesar. Vzpostavi avtoritarni režim, vendar ga da izglasovati na dveh plebiscitih. Drugo cesarstvo pomeni dobo velikega gospodarskega okrevanja: napredek kmetijstva, predvsem pa nagel razvoj industrije. Pride do nastanka velikih bank, ki obstajata še danes: le Crédit Lyonnais, la Société Générale, ki dajeta industriji potreben kapital za razvoj. Francija končno dobi železniško omrežje, ki se lahko primerja s tistimi v sosednjih državah. Pod baronom Haussmannom Paris spremeni svoj videz. Bogate stranke začnejo hoditi po nakupih v velike prestižne trgovske hiše. Položaj delavskega razreda je še naprej nestabilen, vendar se postopoma organizira in doseže leta 1864, da stavka ni več zločin. V zunanji politiki drugo cesarstvo zasleduje politiko kolonialnega ekspanzionizma v severni Afriki, črni Afriki in Daljnem vzhodu. Vendar pride do vojne s Prusijo in režim pade 4. septembra 1870 po polomu pri Sedanu. (ibidem: 365)

3. GLAVNI MISELNI TOKOVI V FRANCIJI V 19. STOLETJU

3.1. Nacionalizem

Besedo narod je popularizirala francoska revolucija. »Narod, zakon, kralj,« so bile besede, s katerimi so se začeli uradni akti. Revolucionarji so bili navdušeni nad to novo besedo, ki je označevala neko skupnost, ki je bila celo nad kraljem. Verjetno pa je bil Napoleon tisti, ki je nehote ustvaril narode s tem, ko je spremenil zemljevid Evrope. Pred letom 1815 se je francoska beseda »nationalité« uporabljala, vendar je v Slovarju francoske akademije ni zaslediti do leta 1835. Ko pa je beseda prešla v druge države, je v vsaki dobila malo drugačen pomen. Kaj je podlaga nacionalnosti? Definicije so si bile različne. Pesnik Arndt jo pojmuje kot »skupnost rase ali jezika,« Italijan Mazzini kot »željo živeti skupaj«, Francoz Buchez »moč, zaradi katere se nek narod ohrani, čeprav izgubi svojo avtonomijo«. Leta 1815 je bila ideja še zelo nejasna. (Coquerelle, 1960: 293)

3.2. Romantika

Romantika je močno literarno in umetniško gibanje, ki je ustvarila popolnoma nov način razmišljanja in čutenja. Vnesla je velikanske spremembe v literaturo in glasbo, se dotaknila slikarstva in kiparstva, v arhitekturi pa ni za sabo pustila ničesar. Prevezla je celotno Evropo in Ameriko, vendar so tri države še prav posebej izstopale po njenem razcvetu: Nemčija, Anglija in Francija. Veliko obdobje francoske romantike je proti koncu restavracije in pod julijsko monarhijo. (ibidem: 294)

Romantika je evropski fenomen, ki ima svoje korenine v mejnih pokrajinah Evrope, v podjarmljenih ljudstvih, kjer se krščanstvu ni uspelo popolnoma zasidrati v srca ljudi. Morda gre za upor evropskih ljudstev proti centru, naveličanih rimske uzurpacije duhovnosti. Vsekakor gre za prebujenje etničnega substrata: keltskega, helvetskega, germanskega. Romantika je torej otrok meglic švicarskih, škotskih ter skandinavskih gora, ki pa je najprej zacvetel v Nemčiji, ki je bila tradicionalno sovražna do Rima in mediteranskega sveta. (Capuder, 2000: 118)

Izid Lamartinove pesniške zbirke »Les méditation poétiques« leta 1820 nedvomno označuje začetek francoske romantike. Potrebno je poudariti, da so si bili francoski romantiki zelo različni. Nekateri (Hugo, Vigny) so bili konservativni tako na področju političnih kot verskih zadev. Svoja prepričanja so najprej izražali v reviji

»Conservateur littéraire«, pozneje pa v »la Muse française«. Od leta 1824 naprej se zbirajo v salonu Charlesa Nodiera, ki je dobil ime Le Cénacle. Poleg njih so liberalni pisci in umetniki, kot na primer Stendhal in Mérimée sestavljali drugo skupino. Njihovi začetki segajo v 1821, v njihovem dnevniku Le Globe pa so objavljali Sainte-Beuve, Thiers, Guizot idr. (ibidem: 129-130)

Opozoriti pa je vendarle treba, da so bili francoski romantiki večinoma na začetku konzervativni, torej rojalisti; v letu 1848 pa se skoraj vsi nagibajo k republikancem in socialistom. (Lagard in Michard, 1997: 8) Naj dodamo, da je bila francoska revolucija in njena ekspanzija z Napoleonom tista, ki je navdihovala velike francoske romantike (od Lamartina do Hugoja, Vignya, Stendhala in Sandove), in to veliko bolj tuji vplivi ali industrijska revolucija. Tako zlahka razložimo tisto političnost še dolgo po letu 1830, ki je dajala pečat francoski romantiki, medtem ko je bila le-ta v Angliji, Nemčiji in v Rusiji apolitična in konservativna. (Capuder, 2000: 131) Ko govorimo o zvezi med romantiko in politiko, še dodajmo, da romantiki niso bili samo politično opredeljeni, marveč so velikokrat zasedali najvišja politična mesta v državi. (Lagard in Michard, 1997: 7) Chateaubriand je bil tako za časa Ludvika XVIII. notranji minister; leta 1821 je bil imenovan za ambasadorja v Berlinu, leto pozneje v Londonu. Kasneje je postal tudi zunanji minister. (ibidem: 30) Benjamin Constant je bil član Tribunata. Leta 1802 je bil iz njega izključen zaradi svojih liberalnih idej. Med restavracijo je bil eden glavnih liberalnih poslancev v parlamentu. Louis - Philippe ga malo pred smrtjo imenuje na mesto predsednika državnega sveta. (ibidem: 22) Lamartine je bil poslanec med leti 1833-1851. Postal je eden najbolj znamenitih govornikov svojega časa. Njegov največji politični uspeh je bil, ko je postal vodja začasne vlade leta 1848. Zaradi njegovega vpliva so takrat za francosko zastavo razglasili tribarvnico in ne revolucionarne rdeče. Decembra 1848 je kot kandidat za mesto predsednika republike nastopil proti princu Napoleonu. (ibidem: 86) Victor Hugo, največji francoski romantik, je bil imenovan za francoskega pera 1845. Kot poslanec zgornjega doma je zagovarjal ukinitvev smrtne kazni in opozarjal na socialne krivice. Pozneje je bil tudi poslanec v ustavodajni in zakonodajni skupščini. Po padcu Napoleona se vrne v Francijo, kjer ima status idola republikanske levice. Najprej je izvoljen za poslanca, kasneje pa postane dosmrtni senator. (ibidem: 155)

3.3. Socializem

Pritisk kapitalizma in poslabšanje socialnega stanja delavcev sta sprožila v prvi polovici 19. stoletja razcvet socialističnih teorij. Vsem je bila skupna kritika stanja obstoječe družbe in zahteve po reorganizaciji njenih temeljev, tako da bi služila interesom delavcev. Beseda socializem se je pojavila leta 1822 v Angliji, potem pa šele leta 1831 v Franciji. Dejansko pa so se kasneje v Franciji, z izjemo dela Sismondija, začele najprej ter tudi bolj intenzivno kot drugod razvijati socialistične ideje. V Angliji je bilo tisti čas zelo malo teoretikov socializma in to navkljub temu da je imela od vseh držav največje število delavcev. Razlog za to pa je bil, da so množice enačile socializem z dekristjanizacijo. Gospodarsko zaostajanje Nemčije je bil tudi vzrok, da se je socializem začel tam razvijati razmeroma pozno (predvsem po letu 1840). Tako se je doktrina najznamenitejšega nemškega socialista Karla Marxa razširila šele v drugi polovici 19. st. Takrat pa se uveljavi tudi pridevnik komunističen, ki ga prevzame doktrina, ki se zavzema za ukinitve zasebne lastnine in prenos vseh produkcijskih sredstev na državo. (Coquerelle, 1960: 302)

Skupne značilnosti prve generacije socialistov so bile: prvič, da so izhajali iz skromnih socialnih okolij; drugič, da so bili prežeti z verskim duhom; tretjič, njihova romantičnost; in četrtič, teorija brez prakse. (ibidem)

Vsi, razen grofa Saint-Simona (1760-1825), so prihajali iz nižjih slojev: Proudhon (1809-1865) je bil sin sodarja, Fourier (1772-1837) pa je izhajal iz družine malih trgovcev. Večina se jih je na družbeni lestvici tekom življenja povzpela, kot npr. Cabet (1788-1856) ter Anglež Owen. Nagovarjali so predvsem meščanstvo, saj so bili prepričani, da jih delavci niso sposobni niti brati, kaj šele razumeti. Verski duh se je kazal pri večini. Buchez je predstavljal krščanski socializem, poizkus sprave med Cerkvijo in Revolucijo. Pecqueur črpa navdih za svoje obsodbe meščanstva iz Evangelijev. Proudhon, ki se je razglašal za ateista, je o krščanstvu govoril s spoštovanjem. Fourier je verjel, da njegov sistem prihaja od Boga. Cabet je vneto poudarjal: »Ljubi svojega bližnjega kot sam sebe.« (ibidem)

Njihova romantičnost se kaže v tem, da svojih vizij družbe prihodnosti niso utemeljevali in preverjali z znanstvenimi metodami, marveč so se prepuščali domišljiji. Fourier je menil, da bo njegov sistem podaljšal človeško življenje na 144 let, omogočil sedem obrokov na dan, spremenil morje v limonado, leve in morske pse

v ubogljive urne "antileve"³ in "antimorske pse"⁴. Včasih pa se je fantazija mešala s preroštvom, saj so napovedovali izgradnjo Sueškega in Panamskega prekopa. Načeloma so bili vsi prepričani, da za uveljavitev njihovih idej zadostuje poziv k socialnemu čutu ljudi. Iz tu izhaja indiferentnost nekaterih izmed njih, glede oblike vladavine, na primer Saint Simona, Fourierja in Proudhona, čeprav so Fourierjevi privrženci in Cabet postali republikanci. Omenimo naj, da so vsi zavračali nasilje: Proudhon obsoja stavko, Cabet pa pravi: »Če bi revolucijo držal v svojih rokah, je ne bi izpustil.«⁵ (ibidem)

Naj na tem mestu povemo nekaj več o saintsimonizmu, saj je imel med vsemi utopičnimi idejami daleč največ privrženecv. Gre za vrsto utopičnega socializma, Claude-Henrija de Rouvroya Saint-Simona, z močnimi versko-nravstvenimi poudarki, ki so jo v 19 st. koncipirali tudi njegovi nasledniki. Saintsimonisti so zagovarjali nauk, katerega bistvo je bilo: da se iz družbe izloči »neproduktivne, zajedalske posameznike in stanove, proizvodne, ustvarjalne družbene grupe pa naj bi prevzele vso pobudo, upravljanje in oblast; razredni boj, surovo konkurenčnost in nasilje nasploh naj zamenjajo simpatija in solidarnost vseh ljudi, sodelovanje vseh stanov oziroma razredov, splošna harmonija in bratska medčloveška razmerja, ki naj bi jih moralno in duhovno omogočala prenovljena humana vera, novo krščanstvo.« (Sruk, 1999: 437)

³ V fr. izvorniku: »anti-lions«

⁴ V fr. izvorniku: »anti-requins«

⁵ V fr. izvorniku: »Si je tenais une révolution dans ma main, je la laisserais fermée.«

3.4. Konservativizem

Razvijal se je kot nasprotje najprej liberalizma in pozneje socializma. Imel je pomemben vpliv na razvoj moderne državnosti. Za konservativizem je predvsem značilno, da je »izrazita politična doktrina legalnosti: najvažnejše za državo je pravo, strogo spoštovanje zakonov. (Sruk, 1995: 164) Tej ideji in politični doktrini je dal ime že prej omenjeni francoski romantični pisec in politik François R. de Chateaubriand (1768-1848). Bil je pristaš Burbonov in oster kritik tako francoske revolucije kot Napoleona. Med leti 1818 in 1820 je bil urednik lista z naslovom *Le Conservateur* (Čuvar), ki je potem botroval imenu konservativizem. (ibidem) Opozoriti pa je treba, da Chateaubriand v svojem času ni veljal za pravega konservativca, saj se je trudil združiti svoj *Génie du christianisme* in ohranbo posameznikove svobode, ker je menil, da sta svoboda in resnična vera nezdružljivi⁶. Še več, branil je ustavno monarhijo, ki je bila vzpostavljena z Listino iz leta 1814. Zagovarjal je ločitev Cerkve in države ter svobodo tiska. Tako je bil v očeh pravih liberalcev ultras, se pravi skrajni rojalist, v očeh pravih ultrasov pa liberalec. (Châtelet, 1993: 74)

Resnični, idejni oče konservativizma pa je bil Anglež Edmund Burke (1729-1797), ki je »v celoti odklonil ideološke in kulturnopolitične osnove in vrednote francoske in ameriške revolucije.« (Sruk, 1995: 165) Zavračanje teh idej je utemeljil s tem, da »te ideje suponirajo možnost racionalnega urejanja družbe, zanikajo pa red, izročila, uveljavljene ustanove; revolucionarna ideologija preveč povzdiguje človekove pravice in svoboščine, hkrati pa premalo ceni in poudarja dolžnosti. Odklanja demokracijo, ker mu je bližja naravna aristokracija.« (ibidem)

V Franciji je konservativizem skušal omejiti revolucijo in izpeljati dosledno restavracijo. V Franciji sta bila njegova najpomembnejša predstavnika v prvi polovici 19. st. Joseph M. de Maistre (1753-1821) in Louis G. A. de Bonald (1754-1840). Trdila sta, da je bil tradicionalen družbeni red v skladu z božjo voljo. Bog je na čelu vseh političnih institucij kot tudi vseh človeških dogodkov. Človek sam od sebe ne ustvari ničesar in sam ni drugega kot igrača v rokah božje previdnosti. Njegova edina naloga je, da jo poskuša čim bolj razumeti, da bi se ji bolje podredil. Zanju je zato edini legitimni režim absolutistična monarhija. Revolucija pa je bila božja kazen, ki naj bi Francoze prepričala, da je edina rešitev restavracija. (Châtelet, 1993: 74)

⁶ Ali z njegovimi besedami: Il n'y a pas »de véritable religion sans liberté, ni de véritable liberté sans religion.« (Châtelet 1993: 74)

3.5. Prebujenje Cerkve in liberalni katolicizem

V 18. st. je racionalizem spodkopal politično in versko avtoriteto rimokatoliške Cerkve, zato se je Rim v prvi polovici 19. st. trudil, da bi zopet predramil versko vnemo v ljudeh. Prebujenje katoliške Cerkve zaznamujejo restavracija papeževe moči, h kateri je veliko pripomoglo že samo življenje papeža Pija VII.⁷, obnova jezuitskega reda 1814, aktivnost cerkvenih šolskih institucij, misijonarstvo tako v Evropi sami kot izven nje ter nastanek dobredelnih ustanov. (Coquerelle, 1966: 247)

Omeniti velja, da je katoliška socialna kritika krivila liberalizem za vso socialno bedo, ker je povzročil propad starega stanovskega rokodelstva. V začetku 19. st. je bilo temeljno vprašanje, na katerega je katolicizem skušali odgovoriti, kako zaustaviti nadaljnje širjenje industrializacije in revščine med rokodelci. Tako je katolicizem šele v drugi polovici 19. st. našel rešitev socialnega vprašanja na temeljih kapitalizma. Cilj ni bila niti vrnitev v fevdalizem niti odprava kapitalizma, ki so jo podpirali socialdemokrati, marveč omilitev kapitalizma in omogočiti, kolikor je to možno, soudeležbo pri njegovih pozitivnih učinkih. (Lukšič, 1994: 34)

V Franciji so bili nekateri znani francoski romantiki predani katoliki, še zlasti Chateaubriand, ki se spopade s skepticizmom v svojem znamenitem delu »Génie du christianisme«. Bonald in Joseph de Maistre v svojih pisanjih nizata argumente za zvezo med državo in Cerkvijo. (Coquerelle in Genet, 1966: 308) Na začetku julijske monarhije pa je prišlo do združitve liberalizma s katolicizmom. Nastal je liberalni katolicizem, ki je skušal spraviti vero in svobodo. Njegovi protagonisti so bili: duhovnika Lamennais in Lacordaire ter grof de Montalembert. Trojica je v časniku L'Avenir leta 1830 predstavila program, ki je sprožil ogorčenje med tradicionalno duhovščino: ločitev Cerkve in države, svobodo združevanja, tiska in izobraževanja. Trdili so, da se Cerkev lahko preporodi edino, če se obrne k papežu in ljudem. Čeprav so kralj, cerkveni dostojanstveniki ter na koncu v encikliki Mirari Vos avgusta 1832 tudi sam papež obsodili ta program, je le-ta kljub vsemu pripomogel h katoliškemu preporodu. Predvsem pa je pritegnil pozornost javnosti z dobrodelnostjo svojih privržencev in zahtevah po svobodi v izobraževanju. (ibidem: 288)

⁷ Papež Pij VII. (1800-1823) je najprej okronal Napoleona I. (1804), le-ta pa mu je leta 1809 odvzel državo in jo priključil Franciji. Papež je Napoleona nato izobčil, zato ga je Napoleon kaznoval z ujetništvom (1809-1814). Dunajski kongres Papeško državo obnovi. (Leksikon 1994 : 793)

4. LIBERALIZEM

4.1. *Liberalno nasprotovanje absolutni avtoriteti*

Eden izmed načinov, kako razumeti liberalno zgodovino, je videti liberalizem kot stalen protest proti vsem oblikam absolutne avtoritete. To pa je obenem tudi razlog, zaradi katerega težko določimo izvor liberalne politične teorije, saj nas iskanje njenih začetkov privede do predsokratskega obdobja. Zanimivo je, da se v VB Liberalna stranka pojavi šele leta 1806, ko se tako poimenujejo najbolj skrajni pripadniki whigov. Narobe bi bilo seveda med prve liberalce ne prištrevati Locka. Obenem pa med njih ne moremo uvrstiti Hobbsa, čeprav pri njem najdemo kar nekaj elementov, značilnih za liberalno teorijo. Čeprav je težko opredeliti temeljno vsebino liberalizma, lahko z gotovostjo rečemo, da se je Locke vedno boril proti absolutni in samovoljni avtoriteti, pri čemer pa ni bil osamljen. V angleški ustavni teoriji zasledimo dolgo tradicijo zoperstavljanja absolutni moči, na katerimkoli področju, tako da v skladu z njo nihče ne more imeti monopola politične avtoritete, pa naj bo to kralj, parlament ali sodišče. (Jamnik, 1998: 36)

Razlog, zaradi katerega liberalci ostro zavračajo absolutno pravilo, je prepričanje, »da pomenijo absolutna pravila nasilje nad osebnostjo oziroma pravicami, ki jih ta poseduje«. (ibidem) Ta argument se povezuje z njegovo ugotovitvijo, da sta absolutna in samovoljna avtoriteta tako neskladni s civilno družbo, da ju je nemogoče imeti za določeno obliko vladanja kot takega. Liberalci nimajo enotnega mnenja o tem, katere so nesprejemljive oblike absolutne avtoritete. (Eden izmed poudarkov, ki ga vsebuje liberalna misel, je ideja, da je »politična avtoriteta sredstvo za doseg ciljev, do katerih naj bi sprejeli povsem racionalno, znanstveno držo, ki opravičuje institucije in politiko v njeni instrumentalni vlogi.« (ibidem: 37) To pomeni, da nihče ni upravičen do absolutne moči in da avtoriteta obstaja samo zato, »da omogoči pogoje za doseg posameznih ciljev: življenjsko varnost, lastnino in možnost iskanja sreče.« (ibidem) Te cilje je mogoče postaviti samo na podlagi konsenza vseh ljudi, ki se nahajajo pod določeno avtoriteto. Izključiti kogarkoli iz odločanja, pomeni njegovo razvrednotenje in zanikanje enega osnovnih poudarkov liberalne misli, namreč da smo rojeni kot svobodne in enakopravne osebnosti. Torej moramo biti posamezniki tako svobodni kot enakopravni pred politično in sodno oblastjo ter imeti pravico do združevanja, da lahko skupaj z drugimi uresničujemo svoje cilje na različnih področjih, kot na primer so: socialno, kulturno in gospodarsko. (ibidem)

4.2. Antiklerikalnost liberalizma

Pojem liberalen je bil prvič uporabljen prav v kontekstu evropske antiklerikalne politike v 19. stol. Tako je ta pojem pomenil predvsem napad na rimokatoliško Cerkev. Že v 18. st. so Voltairove besede »*écrasez l'infame*⁸«, uperjene proti rimokatoliški cerkvi v Franciji, postale parola antiklerikalno usmerjenih liberalcev po celotni Evropi. Liberalizem je globoko povezan z gibanjem, ki si je v 19. st. v Evropi ognjevitno prizadevalo za ločitev Cerkve in države z namenom, da katoliška Cerkev ne bi imela več vpliva na politiko. Potrebno pa je dodati, da je to gibanje poudarjalo pomen verske tolerance. (ibidem: 37-38)

Zavrnilo je treba mnenje, da je toleranca med liberalci sad skepticizma, ker ne vedo, kaj je resnica na področju religije. Čeprav je bil sam skeptik, je Hobbes ognjevitno nasprotoval pravici do tolerance in ravno zaradi tega ga ne moremo šteti med liberalce. Prav podpiranje ali pa zavračanje verske strpnosti kot pravice je tisto vprašanje, ki loči liberalce od neliberalcev veliko bolj kot katerokoli drugo vprašanje. (ibidem: 38)

Lock pa je v nasprotju s Hobbesom velik zagovornik tolerance. Stvarnost razdeli na sakralni in sekularni del. Čeprav trdi, da je prva bolj pomembna kot druga, prav tako poudari, da sekularna avtoriteta v sakralni stvarnosti ne more najti ničesar koristnega in pametnega. Politična stvarnost se ukvarja s področjem, ki ga Locke imenuje *bona civilia*; ta pa zajema življenje, svobodo, lastnino ter materialno blagostanje. Lock trdi, da je država v svojem bistvu nezaželena organizacija, ki smo ji dolžni poslušnost, medtem ko so Cerkve v bistvu prostovoljne in zato pluralne. Tako bi vsak suveren, ki bi poskušal posameznikom določati, kako naj prakticirajo svojo religioznost, prekoračil meje svoje avtoritete. (ibidem)

Naj zapišemo, da je bil Locke v nasprotju s Hobbesom pobožen kristjan, tako da o veri ni razmišljal zgolj z nekega sociološkega vidika. Osnova za strpnost torej nista skepticizem in absurdni relativizem, ampak jasnost in trdnost lastnega pogleda, ki spoštuje pluralnost pogledov. (ibidem: 39)

Locke je bil mnenja, da naloga zemeljske oblasti ni v tem, da bi reševala posameznikovo dušo, marveč da pomaga doseči določene zemeljske cilje. Tudi Mill v svojem delu O svobodi pride do enakega zaključka s tem, da poudari, da se »dosleden utilitarist, ki verjame v pomembnost individualnosti in moralnega razvoja,

⁸ fr. uničite nesramnico (namreč katoliško Cerkev)

mora strinjati, da je siljenje, še posebej organizirano siljenje, ki ga izvajajo vlade, lahko legitimno samo, če to pomeni obrambo določenih posvetnih interesov – naše lastne svobode in varnosti, ki je pred vsem drugim.« (ibidem)

Pri opisovanju razlike med sodobnim in Lockovim gledanjem Jamnik povzema Rawlsa, ki trdi, da je Locke razumeval kakršnokoli prisilo v verskih zadevah kot žaljenje posameznikove individualnosti in »Boga kot njegovega Stvarnika«; sodobno poudarjanje tolerance pa izvira iz povsem sekularnega pogleda. (ibidem)

4.3. Odnos do kapitalizma

Tretja liberalistična antipatija pa ima veliko krajšo zgodovino kot zgornji dve. Od sredine 19. stol. do danes ena smer liberalizma vidi kapitalizem kot sovražnika svobode. Jamnik se pri tem sklicuje na Deweya. (ibidem:40) Pojem kapitalizem ni prišel v uporabo prej kot v zadnjih letih 19. stol. Jamnik se tu sklicuje na Smitha in pravi, da je težko določiti, koliko je kapitalističen primeren izraz, da označi kot take tiste družbe, kjer velika večina prebivalcev živi na podeželju in obdeluje zemljo, proletariata pa še ni zaslediti; svojo družbo pa razume bolj komercialno kot kapitalistično. (ibidem)

Naj omenimo, da je do začetka 19. stol. liberalizem kapitalizem utemeljeval: če človek misli sam nase, tudi dela zase. Liberalci so menili, da se bo družba lahko razvijala le, če bo vsak posameznik prevzel odgovornost za lastna moralna prepričanja in ideje. Prav tako pa bo ekonomsko napredovala samo takrat, ko bo vsak trdno stal na lastnih nogah. Jamnik se sprašuje, če je takšno stališče tudi resnično obramba kapitalizma.« (ibidem)

Poudariti je treba, da sta si pojma privatne lastnine in svobodnega oblikovanja pogodbe zelo sorodna in liberalizmu všečna pojma. Liberalno prepričanje, da je vsak posameznik po naravni pravici ali nečem ekvivalentnem gospodar samega sebe, svojih talentov in lastnine, kar naenkrat postane izhodišče za omejevanje oblasti, za individualno svobodo in kapitalistično ekonomijo. Jamnik se zopet sklicuje na Hobhousa, ko pravi, da je vedno bolj jasen konflikt med svobodo lastnikov večjega imetja, ki z njim delajo, »kar pač hočejo, in nezmožnostjo delavcev, ki ne morejo narediti ničesar drugega, kot, recimo, vsaj pošteno trgovati z njimi.« (ibidem)

5. LIBERALIZEM V 19. STOLETJU

Zgodovina političnih idej v 19. st. je zaznamovana z vzponom liberalizma širom zemeljske oble. Liberalizem zmaguje v zahodni Evropi; razširi se v Nemčijo in Italijo, kjer se tesno poveže z idejo nacionalizma. Prodre v vzhodno Evropo, kjer zaneti spopad med slavofili in prozahodnimi silami. V svoji evropski obliki prodre na Daljni vzhod, ki se odpre zahodni trgovini. Latinskoameriški republikanci izglasujejo liberalne ustave, ki se zgledujejo po ustavi ZDA. (Touchard, 1985: 516)

ZDA so dajale videz dežele, kjer sta liberalizem in demokracija trdno prepletena. Brez dvoma je slika Združenih držav, ki jo posvojijo evropski liberalci, velikokrat daleč od realnosti in tudi Tocqueville je ZDA opisal v luči svojih lastnih prepričanj. Referenca ZDA prevzame torej obliko mita ali celo cele serije mitov, za katere je značilno, da jim zgodovina sledi od začetka 19. st. 19. st. je torej stoletje liberalizma. Vprašanje je samo, katerega. Za boljše razumevanje je nujno opozoriti na določene podrobnosti. (ibidem)

5.1. *Liberalizem in tehnološki napredek*

Liberalizem je v začetku nesporno filozofija neustavljivega napredka. Napredek blagostanja in tehnologije, intelektualni in moralni napredek so šli z roko v roki. Vendar se je tema napredka počasi izpraznila in proti koncu 19. st. so bili nemaloštevilni liberalci, še zlasti v Franciji, ki so se zavzemali za status quo, za ustavitev na poti »napredka«. To stanje duha je še zlasti opazno pri »progresistih« iz devetdesetih let 19. stoletja. Potrebno je torej razlikovati, na eni strani dinamični liberalizem, ki je favoriziral industrijo, ter na drugi strani, ekonomsko konzervativen in protekcionistični liberalizem. Prva oblika liberalizma je prevladala v Angliji, druga pa v Franciji, kjer je bil politični liberalizem na splošno bolj drzen kot na Otoku; na področju ekonomije pa veliko bolj plah, saj se ima za razcvet industrije in transporta zahvaliti ljudem, zlasti saintsimonistom, pri katerih so bila politična stališča zelo oddaljena od tradicionalnega liberalizma. (ibidem: 517)

5.2. Liberalizem in meščanstvo

Liberalizmu je v svojih koreninah filozofija meščanstva. Vendar v 19. st. meje liberalizma ne sovpadajo več z mejami meščanstva, če sploh so kdaj. Razmere se v tem oziru razlikujejo glede na obdobje in državo. V Franciji je liberalizem ostal povezan z obrambo interesov. (»Pod streho naših idej, prinesite vaše interese, « je rekel ironično liberalec Charles de Rémusat.) Vendar medtem ko se francoski liberalizem ne razvija več in za katerega se zdi, da je vedno bolj pod vplivom orleanizma, je Anglija poznala več poskusov, da bi razširila in revidirala liberalizem, še zlasti za časa Stauarta Milla, nato pa še ob koncu 19. stoletja. Francoski socializem 19. st. je bil reakcija proti meščanskemu liberalizmu, medtem ko je bil angleški socializem globoko prežet z liberalizmom. To dejstvo je še zlasti nesporno pri fabianistih⁹. Angleški liberalizem je bolj angleški kot meščanski in imperializem je njegov logični zaključek. Francoski liberalizem je bolj meščanski kot francoski. Ker je bil nagnjen k ohranjanju, je okrevajal pri podpori osvajanjem, tako da je francoski kolonialni imperij delo nekaterih posameznikov. (ibidem: 518)

5.3. Liberalizem in svoboda

V 18. st. niso razlikovali med svobodo in svoboščinami. Liberalizem so koncipirali kot garanta svoboščin, kot doktrino svobode. Zmešnjava treh terminov: liberalizma, svoboščin in svobode, v fr. (libéralisme, libertés in liberté) se pojavi pod julijsko monarhijo, vendar v okviru, ko se liberalizem pojavi kot filozofija meščanskega razreda, ki pa se zavzema samo za svobodo meščanstva v nasprotju z liberalizmom, ki ga nemeščani, kot npr. Proudhon, skušajo vzpostaviti na bazi svobode. Obstajata torej najmanj dve vrsti liberalcev; tisti, ki mislijo, kot je pozneje zapisal Emile Mireaux v svoji »Philosophie du libéralisme (1950)«, da je »liberalizem en sam, ker je tudi človeška svoboda samo ena«, in tiste, ki ne verjamejo v enotnost človeške svobode, in menijo, da lahko svoboda enih ogrozi svobodo drugih. (ibidem)

⁹ Fabianizem je bilo gibanje angleške organizacije Fabian Society za mirno preobrazbo kapitalistične družbe v socialistično. (SSKJ)

5.4. Liberalizem in liberalizmi

Dolgo časa je liberalizem nastopal kot en blok: politični, ekonomski, intelektualni in verski liberalizem za Benjamina Constanta ne predstavljajo kot različnih aspektov ene same doktrine. »Štirideset let sem branil isti princip, svobodo v vsem, v veri, v literaturi, v filozofiji, v industriji, v politiki. Pod svobodo razumem triumf individualnosti nad avtoriteto, ki skuša vladati tako s pomočjo despotizma kot s pomočjo množic, ki si skušajo podjarmiti manjšino.« (ibidem: 519)

To pojmovanje je otrok 18. st., za katerega je enost liberalizma neizpodbitna dogma. V 19. st. pa pride do pomembnega razpada liberalizma v več različnih ideologij, ki pa so bile še vedno postavljene na trdnih temeljih. Ekonomski liberalizem je počival na dveh principih: bogastvu in lastnini; nasprotoval načrtnemu gospodarstvu, ob tem pa si pridobil naklonjenost države in postal idejna podlaga kapitalizma. Politični liberalizem nasprotuje despotizmu ter postavlja intelektualne temelje reprezentativne vlade in parlamentarne demokracije. Za intelektualni liberalizem pa je značilno, da ga označuje duh tolerance in sprave, ki pa na žalost ne preveva vseh liberalcev, saj se nekateri izmed njih pogosto izkažejo kot neverjetno netolerantni. (Coquerelle 1966: 245) Tako se enotnost liberalizma izkaže za mit v enaki meri, kot se je za mit izkazala enotnost ideje napredka. Torej lahko zaključimo, da je liberalizem predstavljal različne aspekte glede na obdobja, državo in celo glede na tendence v istem obdobju v posamezni državi. (Touchard, 1985: 519)

6. LIBERALIZEM V FRANCIJI V 19. ST.

Med francosko revolucijo in prvo svetovno vojno je imela Francija impresivno skupino klasičnih liberalnih in konzervativnih piscev. Osredotočili so se na vprašanja ustvarjanja ustavno omejene vlade, proste trgovine, francoskega imperializma in kolonializma, zgodovine francoske revolucije in Napoleona, svobode govora, vzpona socializma in države blaginje. (Coquerelle, 1966: 245)

Od svojih angleških kolegov so se razlikovali v vrsti vprašanj, še zlasti v francoski zavzetosti utemeljitve obrambe človekovih pravic na bazi naravnih pravic namesto na temeljih utilitarizma, ki so mu bili vedno bolj naklonjeni Angleži. Do izbruha prve svetovne vojne je bilo francosko liberalno gibanje močno oslabiljeno in je dejansko izginilo. Ko govorimo o liberalizmu v Franciji, ne moremo mimo delitve na politični in ekonomski del, saj pristaši ekonomskega liberalizma niso vedno podpirali tudi političnega ter obratno. (ibidem)

Zgodovina francoskega liberalizma je prepletena z revolucijami in krizami: liberalci so v opoziciji pod vladavino Ludvika XVIII. in Karla X.; na oblast pridejo za časa julijske monarhije in jo izgubijo leta 1848. Po obdobju drugega cesarstva se znajdejo v opoziciji; konec tretje republike pa zaznamuje jasno zmagoslavje in nato hitro pešanje liberalizma, ki je bilo potem dolgo časa in ki je morda še dandanes v iskanju ideologije, ki ne bi žrtvovala svobode pri izvrševanju oblasti. Ves čas svojega obstoja od začetka 19. st. dalje je francoski liberalizem ozko odvisen od takratnih družbenopolitičnih sprememb. (Touchard, 1985: 519)

6.1. Liberalizem v opoziciji

6.1.1. Značilnosti liberalizma v obdobju cesarstva

Pod cesarstvom ali še bolje pod konzulatom je francoski liberalizem dobil tiste značilnosti, ki jih ne bo nikoli popolnoma izgubil. Francoski liberalizem bo za vedno ohranil vplive Napoleona. (Touchard, 1985: 520)

Pod cesarstvom so v bližino oblasti uspele prebiti t. i. »liberalne dinastije«, ki predstavljajo jasen primer izkoriščanje režima, ne da bi se z njim zlele oziroma potem nosile posledice svojih dejanj. Gre za to, da so te dinastije imele veliko koristi od Napoleonovega vladanja, ne da bi za to potem plačale kakšno ceno. Tu ne moremo mimo dela Emmanuela Beauja de Loménieja: »Les responsabilités des dynasties bourgeoises«, ki se sprevrže v pamflet. Jasno pokaže, koliko velike liberalne družine, ki pridejo na oblast pod julijsko monarhijo in potem dolgo časa nadzorujejo ključne položaje v bančništvu, industriji in raznih akademijah, dolgujejo Napoleonu. (ibidem)

Coppetov krog ni imel enakega pojmovanja liberalizma kot »meščanske dinastije«. Njegov koncept liberalizma, je bil liberalizem emigrantov, kozmopolitov, ki jih bolj kot kopičenje materialnih dobrin zanimal študij literature in civilizacij. Če je Coppetov krog nasprotoval Napoleonu, ni bilo to toliko zaradi tega, ker so v njem videli despota, marveč zato ker so ga imeli za pomanjkljivo razsvetljenega despota, ki je utelešal francoski imperializem. Coppet je s svojo filozofijo, ki je izhajala iz 18. stoletja, zasledoval cilj »evropske družbe« in »republike filozofov¹⁰«, ki sta ju francoska revolucija in cesarstvo v preteklosti zavrgla. (ibidem)

¹⁰V fr. «république des lettres»,

6.1.2. Značilnosti liberalizma v obdobju restavracije

Liberalizem pod restavracijo izide iz spoja ideologov kozmopolitizma z družbo pravkar uspelih meščanov in tistih, ki so bili tega željni. Prvi so teoretsko izoblikovali doktrino in jo oskrbeli z neobhodno moralno upravičenostjo. (Touchard, 1985: 521)

Čeprav se režim ni pretirano ukvarjal z njimi, je bila restavracija tarča silovitih kritik, v katerih so prednjačili Béranger (1780-1857) in Paul Louis Courier (1772-1825), katerih popularnost je daleč preseгла tisto, ki jo je užival Benjamin Constant. Ti napadi so bili največkrat usmerjeni na kralja, dvor in plemstvo, papeža in predvsem duhovnike in jezuite - »črne može«, kot jih je poimenoval Béranger. Antiklerikalnost je ena izmed glavnih značilnosti liberalne opozicije, ki vidi povsod nevidno roko jezuitov in vpliv Kongregacije. Za liberalizem pod restavracijo je torej značilna negativna kritika. Pri Courieru lahko zapišemo, da gre za skoraj vesplošno obrekovanje. (ibidem)

V iskanju ideala se liberalizem¹¹ postavi pod prapor cesarstva in tako sproži legendo o Napoleonu, ki se ne zasidra samo v Franciji, marveč gre preko meja v Italijo, Nemčijo, Avstro-Ogrsko, Poljsko itd. S pomočjo slik, pesmi, ljudskih pripovedk legenda o Napoleonu prodre globoko v zavest množic. Ne Courier ne Constant ne pripomoreta dosti k njenemu razmahu, vendar pa pri drugih prevzame najrazličnejše oblike. Las Cases poskuša v svojih Memorialih predstaviti Napoleona kot liberalca, za Chateaubrianda je Napoleon »pesnik v akciji« in je »zadnja izmed velikih individualnih eksistenc«, Stendhala bolj zanima Bonaparte kot Napoleon, Balzac vidi v Napoleonu odličnega organizatorja in človeka jeklene volje, Hugo pa se je navduševal nad njegovimi imperialnimi uspehi. (ibidem: 522)

Ideal vseh glavnih liberalnih piscev je v veliki meri meščanski, vendar ga skušajo predstaviti kot ljudskega. Tako se Courier, ki je bil veleposestnik in spoštovan helenist, predstavlja svojim bralcem kot »preprost vinogradnik.« Béranger pa trdi, da je »ljudstvo njegova muza«. Liberalna ideologija je v glavnem nejasna: zmeda med meščanstvom in ljudstvom, revolucijo in cesarstvom, med svoboščinami in svobodo. S pomočjo te zmede se vzpostavi med meščanstvom in proletariatom vez, ki se ne prelomi do revolucije 1830. (ibidem)

¹¹ Enako kot romantika, na kar pa smo že opozorili v točki 2.2 tega dela.

Doktrinarji¹² izmed katerih sta najbolj znana Royer–Colard (1736-1845) in Guizot, predstavljajo teorijo čistega centra (*juste milieu*) med podporniki *ancien régime* in pristaši demokracije. Listina iz 1814 je za njih zadnja beseda modrosti; točka, ki končuje revolucionarno obdobje. (Chevallier 1991: 177) Podpirali so državljansko enakost, nasprotovali pa politični. Na egalitarni družbi, ki je bila dediščina revolucije, so hoteli zgraditi novo politično aristokracijo, ki naj bi končno zagotavljala stabilno vlado. Njihov model ni ameriški republikanski model, o katerem ne vedo nič; marveč mešani režim, ki je bil v veljavi v Angliji in ki je bil prav tako plod revolucije, ki je izbruhnila po štiridesetih letih družbenih vrenj. (Châtelet, 1989: 1062)

Parlament naj ne bi predstavljal naroda, marveč interese državljanov; le-te pa naj bi bili sposobni prepoznati in tako uživati volilno pravico le premožni in tisti s pravimi »sposobnostmi«, torej tisti zadosti razsvetljeni. (ibidem: 184) Courier, Constant, Stendhal, na katere vpliva 18. st., se postavijo na rob tega dogmatskega liberalizma, že kar luisfilipovskega. Tako sta sobivala in si nasprotovala dva liberalizma: ortodoksni in liberalizem nekaj neodvisnih posameznikov. Ta antagonizem pa je večer. (Touchard, 1985: 523)

¹² V fr. *Les Doctrinaires*

6.2. Liberalizem na oblasti

6.2.1. Protislovja v liberalnem bloku

Vladavina »meščanskega kralja« označuje zmagoslavje liberalizma, pa vendar se ni nikoli prej pokazalo, kako neenoten blok predstavljajo liberalci. V notranji politiki so se liberalci, ki so pod restavracijo zahtevali »svobodo v vsem«, potem ko so prišli na oblast, zadovoljili s tem, da so rahlo znižali volilni cenzus: 80.000 volivcev pod restavracijo, se je povečalo na 200.000 pod julijsko monarhijo. (Touchard 1985: 524) Po letu 1840 je Guizot nasprotoval vsakršni reformi glede tega vprašanja. Njegov slavni odgovor, kako razširiti volilno pravico, pa se je glasil: »Postanite bogati!« (Chevallier, Conac 1991: 184) Enako so liberalci leta 1834 ukinili svobodo tiska, čeprav so ga pod restavracijo glasno zahtevali kot eno temeljnih svoboščin. (Touchard, 1985: 524)

Na področju zunanje politike so liberalci načeloma proti vojaškim pohodom, vendar se njihov pacifizem konča, brž ko gre za gojenje kulta Napoleona in razmah šovinizma po krizi 1840. V verski politiki liberalno meščanstvo nadaljuje s svojo antiklerikalno politiko, vendar kljub temu vidijo katoliško Cerkev kot silo, ki ohranja red, tako da njihov antiklerikalizem ne izključuje bolj ali manj vidnega deizma. (ibidem)

Pri vodenju ekonomske politike se liberalci razglašajo za pristaše načela »laissez faire, laissez passer«. Sklicujejo se na naravne zakone in »ekonomske harmonije« - »harmonies économiques«, ki so bile tako drage Bastiatu (1801-1850). Dejansko pa zasledujejo politiko, ki je izrazito protekcionistična, kadar gre za vprašanje obrambe domačega gospodarstva napram tuji konkurenci. (ibidem) Na področju socialne politike so liberalci menili, da gledano splošno, ni ne naloga države ne dolžnost lastnikov tovarn, da bi izboljšali socialni položaj delavstva. Menili so, da je delavec sam odgovoren za svojo bedo. Edina, ki mu lahko lajša bedo, je privatna dobrodelna iniciativa. Morala je tako edino zdravilo, tako politično kot socialno.

Še pred marksistično kritiko je prišlo do prvega gorečega nasprotovanja taki socialni politiki. Zahvala gre peščici katoliških intelektualcev, zlasti tistim, zbranim v skupini »Université catholique«, ki je bila politično sicer večinoma reakcionarna, ki pa je prva napadla napake industrijskega sistema, medtem ko je liberalna ideologija ostala na splošno zvesta logiki avtodestrukcije. (ibidem)

6.2.2. Orleanizem

Ali lahko govorimo o liberalni ideologiji glede na to, da jo je meščanstvo pod julijsko monarhijo tako raznoliko? Čeprav se življenjski pogoji, v katerih živi buržoazija, zelo razlikujejo, je ideologija meščanstva dokaj enotna. Dodajmo, da so meje meščanske ideologije razširjene preko samih meja meščanstva. Dnevnik L'Atelier, ki so ga pisali delavci za delavce, se ni veliko razlikoval od meščanskega Constitutionnela. »Delavski« pesniki, ki so se razbohotili v tistem času, kot npr. Reboul, mislijo in pišejo enako kot George Sand. (ibidem: 526)

Tako lahko zapišemo, da je orleanska ideologija obstajala, čeprav ni zapustila nobenih velikih teoretskih del. Krojila pa je francosko politiko in jo morda še danes. Ta orleanizem, pri katerem zvestoba družini Orleancev ne igra velike vloge, lahko poglobljeno študiramo v delih Guizota (1787-1874) in Duvergieru de Haurannu, ki je leta 1838 v svojem delu »Principes du gouvernement représentatif«, razvil teorijo, po kateri »kralj kraljuje in ne vlada«. (ibidem: 527)

6.3. Francoski politični liberalizem v 19. st.

Liberalizem je najbolj trajen in najbolj strukturiran tok 19. st. V Franciji, če ga obravnavamo s politične in ekonomske strani. Naslednik angleškega 18. st. se politični liberalizem nasloni na dediščino revolucije. Usmerjen proti avtoritarnim in konservativnim režimom in izogibajoč se ponovnim izbruhom terorja se liberalci zavzemajo za nujnost ohranjanja osebnih svoboščin ter političnih pravic.¹³ Aktivni pri obrambi dosežkov iz leta 1789 francoski liberalci predlagajo omejitev politične moči države na račun zakonodajnega dela oblasti in tiska. (Internet 2)

V 19. st. se je nacionalna država v notranjih mehanizmih skoraj povsod konstituirala kot liberalna država, kar pomeni, da je bil liberalizem prevladujoča filozofija. Dominatni liberalni filozofski koncept je poskušal na ravni politike urediti odnos med posameznikom in državo. Čeprav je obstajalo mnogo doktrin, lahko povzamemo dve ključni ideji: posameznik mora biti zaščiten tako pred državo kot pred množico. Ves napor je torej šel v smeri iskanja institucionalnih mehanizmov, ki bi bili sposobni parirati tej dvojni nevarnosti. (Châtelet, 1993: 83)

V grobem ločimo dva tipa rešitev. V skladu s prvi tipom, ki je bolj ali manj optimističen, lahko s pomočjo določenih institucionalnih ukrepov posameznika obvarujemo pred despotizmom s tem, da zmanjšamo moč države in oviramo množično demokracijo, se pravi široko in enakopravno participacijo množic na volitvah. (ibidem) To je model, ki ga je predlagal Benjamin Constant¹⁴ in ki ga je podpirala večina francoski političnih liberalcev. Torej, ustavna monarhija, vendar

¹³ Pod osebne svoboščine so šteli: pravico do združevanja, pravico do svobode govora in pisanja; pod politične pa udeležbo pri sprejemanju zakonodaje preko parlamenta. Pristaši političnega liberalizma so želeli, da se sprejme ustava kot varuh teh pravic. (Coquerelle, Paul in al. 1960: 294)

¹⁴ Benjamin Constant (1767-1830), ki je bil del kroga Madame de Staël, okoli katere se je organizirala skupina somišljenikov z imenom »Le Groupe de Coppet«, postavi individualne svoboščine pred politične pravice. Bila je izredno skeptična glede principa ljudske suverenosti. (Internet 2) Da bi bolje razumeli to skepso, je potrebno vedeti, da je šlo za različno pojmovanje svobode med liberalci. Constant je trdil, da so »Stari« v fr. »Anciens« videli svobodo kot enakopravno delitev oblasti med vse državljane. V nasprotju z njimi pa naj bi »Moderni« v fr. »Modernes«, med katere se je štel sam, svobodo videli predvsem kot varno, s strani institucij zaščiten, uživanje v svojem blagostanju. (Châtelet 1993: 83)

zasnovana v funkciji interesov meščanstva, se pravi, da bi jo vodili veljaki, ki sta jih bogastvo in izobrazba naredili »sposobne« za vodenje javnih zadev. (Coquerelle 1960: 294) Drugi tip je bil bolj pesimističen. Posebej pa ga je Tocqueville, ki je imel demokracijo množic za nekaj neizogibnega in je zato skušal najti metode, ki je ne bi ovirale, marveč preprečile, da bi se izrodila v despotizmu. (Châtelet, 199 : 83)

Že prej omenjena skupina doktrinarjev, ustanovljena in vodena za časa restavracije s strani François Guizota (1787-1874), je zagovarjala ustavno monarhijo v obliki, kjer bi lahko kralj predstavljal četrto vejo oblasti. Guizot in ostali doktrinari: Pierre-Paul Royer-Collard (1763-1845), Prosper de Barante (1782-1866), Beugnot, Charles de Rémusat (1797-1875), Kératry, Salvandy ustanovijo 1. januarja 1820 časnik *Le Courrier français*, ki zamenja *Archives philosophiques* v trenutku ukinitve cenzure. Voden s strani Vermorela, je bil namen dnevnika boriti se proti revolucionarnim in rojalističnim predsodkom. Imel je velik vpliv na javnost. Seveda pa je bilo popolnoma logično, da se bodo morali doktrinari soočiti z opozicijo. Edouard Alletz (1798-1850) izda leta 1837 delo »De la démocratie nouvelle, ou des mœurs et de la puissance des classes moyennes en France«, kjer brani idejo krščanstva kot motorja razvoja. Njegov odgovor doktrinarjem bo deležen razmeroma velike pozornosti. (ibidem)

Leta 1827, François Guizot skupaj z filozofom Royer-Collardom ustanovi še družbo z imenom "Aide-toi, le Ciel t'aidera", kar lahko prevedemo: »Pomagaj si sam in Bog ti bo pomagal.« Združba je bila nasprotnik ideologov¹⁵, ki so bili združeni v tajni organizaciji, in ki je imela za cilj organizirati liberalno mnenje z vpisom meščanstva na volilne liste. Manj dogmatična kot združevalna ji uspe poenotiti liberalce in demokratično levico v cilju po ustanovitvi elite, ki se bo sposobna vmešati v politično igro, da bi branila skupne interese. Podpre julijsko monarhijo, ki v njenih očeh zagotavlja osebne in politične svoboščine iz leta 1789 in uzakoni volilni cenzus. (ibidem)

Med francoskimi liberalci je potrebno omeniti še ime Edouard-René Lefevre de Laboulaya (1811-1883), ki se je v drugi polovici stoletja ognjevitno upiral cesarstvu. Izdal je dela svojega mentorja Benjamina Constanta, vneto prebiral Tocquevilla in Milla, pozornost strokovne javnosti pa si je pridobil s svojimi deli o zgodovini prava, ki so mu pripomogla, da je postal član Inštituta (1845) in zatem še prestižne institucije Collège de France (1849), kjer je predaval primerjalno pravo. Med drugim

¹⁵ V fr. les Idéologues

cesarstvom je tvoril jedro liberalne stranke, povečal število konferenc, prisostvoval konferencam, bil član demokratičnih odborov in sodeloval s tiskom, ki je bil naklonjen liberalizaciji režima. Takrat je tudi zamenjal pero pravnika za pero publicista. Branil je idejo liberalne republike in izdal odmeven pamflet z naslovom Princ – pudel (Le Prince-caniche. - Paris, Charpentier, 1868). Leta 1871 je bil izvoljen za poslanca. Od takrat naprej pa se je razvijal bolj v konservativni smeri, čeprav je vseskozi ostal zvest republikanskim idejam. (ibidem)

6.4. Francoski ekonomski liberalizem v 19. st.

Francoska šola liberalizma je termin, ki ga bomo uporabljali z francoske ekonomiste 19. st. v Franciji, ki so sledili ekonomski in politični tradiciji teoretika Jean-Baptiste Saya. (Internet 3)

V ekonomiji je to pomenilo sledenje klasični šoli in obenem ohranjanje pomembne vloge koristi in povpraševanja. Izogibali so se tudi večini klasičnih pesimističnih zgodb, kot na primer železnemu zakonu mezd, neizprosному dvigu najemnin, nezaposlenosti kot posledici mehanizacije, splošne prenasičenost trga itd.; namesto tega so raje poudarjali "harmonije" med razredi in zanesljivost samoregulacijske sposobnosti trga. Politično je to pomenilo podpiranje radikalne *laissez-faire* linije. Na koncu jih lahko imamo za dvojnika britanske manchesterske šole s kančkom bolj izdelano teorijo in veliko količino optimizma. Karl Marx jih bo pozneje označil za "vulgarne" ekonomiste. (ibidem)

Francoski liberalizem lahko sledi svojim koreninam v razsvetljenstvo, k filozofom in ekonomistom, zlasti k fiziokratom, Turgotu in Condillacu. Po francoski revoluciji leta 1789 je skupina filozofov in ekonomistov poskušala ponovno sprožiti liberalen duh razsvetljenstva v republikanski Franciji, ki je bila še vedno nezaupljiva do vseh intelektualnih zapuščin ancien régime. Pripadniki te skupine so že v prejšnjem poglavju omenjeni ideologi. Spopad sta vodila Destutt de Tracy and Jean-Baptiste Say. Dnevnik *La Décade philosophique* je bilo njihovo glavno glasilo. (ibidem)

Vzpon cesarstva z Napoleonom Bonapartom, ki si je prizadeval za vojno ekonomijo "war economy", prežeto s protekcijomom in regulacijo, je bil vzrok za prenehanje delovanja ideologov. Kljub temu po letu 1815 je burbonska restavracija z navdušenjem in častmi pozdravila ostanke liberalcev in s tem nadaljevala dolgo tradicijo dobrih odnosov liberalcev in establišmenta. Kljub temu so bili nekateri

liberalci nezadovoljni z absolutističnimi težnjami Burbonov. Zato so aktivno podprli julijsko revolucijo 1830, kot na primer Charles Dunoyer in Charles Comte. Največji nasprotniki liberalcev so bili Sismondi in francoski socialisti. Saintsimonisti pa so bili nekje vmes. (ibidem)

Okoli petdesetih let 19. st. je liberalni prapor v Franciji nosila skupina akademikov in pisateljev, ki jih imenujemo » *journalistes*« (poznamo jih tudi pod imenom *laissez-faire ultras* ali *Paris Group*). Glavni predstavniki tega gibanja so bili Michel Chevalier, Jean-Gustave Courcelle-Seneuil and Gustave de Molinari. Obramba ekonomske politike *laissez-faire* je bila celo bolj goreča kot med njihovimi anglosaksonskimi somišljeniki, njihov vpliv na vladne odločitve pa je bil večji kot kjerkoli drugje na svetu. V bitki za srca in glasove francoskih volivcev so socialisti imeli nekaj uspeha, pa še ta je kmalu izginil po debaklu leta 1848 in nastanku drugega cesarstva pod Napoleonom III. (ibidem)

To je bil čas, ko je slavni *laissez-faire* satirik, Frédéric Bastiat, doživel največji uspeh. Da bi preprečili, da bi katerakoli druga ekonomska šola uspešno pognala korenine v Franciji, so zavzeli vsa pomembnejša mesta v zvezi z ekonomijo. Leta 1842 so ustanovili Société d'Économie Politique in visoko vpliven dnevnik *Journal des économistes*. Prav tako so obvladovali založniško hišo Guillaumin, ki je založila slavno Coquelinovo *Dictionnaire d'économie politique* (1852), kjer je predstavila ekonomijo popolnoma z liberalnega vidika. (ibidem)

Med drugim cesarstvom so večino položajev na francoskih univerzah zasedali ortodoksni liberalci. Sedež za raziskovalce na prestižnem Collège de France je ostal v njihovih rokah od nastanka, leta 1831 do naslednjega stoletja. Na njem so se med drugim izmenjali J. B. Say, Rossi, Chevalier in Leroy-Beaulieu. Prav tako so obvladovali ekonomski del vseмогоčnega Institute de France, akademije znanosti, ki je nadzorovala velik del intelektualnega življenja. (ibidem)

Prav tako je potrebno omeniti, da se je po letu 1830 francoska liberalna šola obrnila stran od resne ekonomske teorije. Večina izmed skupine »journalistes« se je osredotočila na umetnost ekonomske politike, dopuščajoč, da jih je vodil postulat »ponudbe in povpraševanja«, čeprav niso bili zvesti nobenim resnim teoretskim utemeljitvam. Resna ekonomska teorija, še zlasti matematična, je bila skrb redkih osamljenih posameznikov, kot npr. Augustin Cournot, Auguste Walras ter inženirjev kot Jules Dupuit. Seveda liberalna šola tega ni mogla tolerirati. Koncentrirani napadi na Cournota and Walrasa (oče in sin) so ta dva moža uničili in njuna dela pregnala v

podzemlje. Inženirjem je bilo prizaneseno samo zaradi tega, ker so jih ščitile *grandes écoles*, edine akademske institucije, ki jih niso nadzorovali ortodoksni liberalci. Padec vpliva liberalcev se je zgodil po letu 1878, ko so katedre za politično ekonomijo začele nastajati po vseh francoskih pravnih fakultetah. Te so zapolnili večinoma člani francoske zgodovinske šole. Po tem se je Francija obrnila v empirično smer v svoji ekonomiji in korporativistični smeri v svojih političnih ponudbi. Monopol dnevnika *Journal des économistes* je zlomljen leta 1887 z veliko bolj pluralistično *Revue d'économie politique*. (ibidem)

7. ŽIVLJENJE IN DELO ALEXISA DE TOCQUEVILLA

Alexis de Tocqueville je bil rojen leta 1805 v stari normandijski aristokratski družini, torej kmalu po francoski revoluciji, vendar se je že zelo zgodaj distanciral od predsodkov, lastnih aristokratskemu razredu. Postal je prepričan, da je aristokratske dobe konec, da je na zahodu nastajal nov tip družbe, ki ga je sam imenoval »demokratska družba«. To prepričanje mu je pomagalo, da se je izognil skušnjavam, ki se jim mnogi pripadniki njegovega razreda na začetku 19. stoletja niso znali upreti. Mladi aristokrati, ki so se vdali iluziji, da je demokracija nekaj naključnega, zaustavljivega ali satanskega, so v njem sprožali občutke žalosti, če ne celo prezira. Razlog za njegovo prepričanje je morda potrebno iskati v okoliščinah njegovega rojstva, ki so bile daleč od normalnih. Skoraj vsa njegova družina – stari starši, tete in bratranci, so bili giljotinirani med vlado terorja. (Siedentop, 1994: 1)

Njegova starša, grof in grofica de Tocqueville, sta preživela nekaj mesecev v zaporu in ostala živa zgolj po zaslugi Robespierrovega padca. Posledice so bile vidne. Lasje njegovega očeta Hervéja so postali beli, ko mu je bilo le dvaindvajset let, mati pa je do konca življenja ostala živčni bolnik. Družina je izgubila tudi del svoje lastnine, kar je povzročilo finančne težave. Ob vrnitvi na svoja posestva je Hervé tam našel oba vnuka slavnega Chateaubrianda, siroti, stari tri in pet let, ter ju posvojil. (Gaber in drugi, 1997: 139)

Z razliko od večine francoskih aristokratov, Hervé de Tocqueville ni emigriral. Postal je bogat mož, saj je podedoval lastnino sorodnikov, ki so umrli pod giljotino. Vendar bogastvo ni moglo pregnati skrbi članov razreda, ki so morali prenašati posledice dejanj svojih prednikov. Resno so se spraševali, ali bodo v postrevolucionarni Franciji varni. Ta strah je Alexis zaznal že kot otrok¹⁶. (Siedentop, 1994: 2)

Grožnja, čeprav sprva nejasna, je oblikovala njegov značaj. Po pripovedih je bil Tocqueville kot otrok zelo občutljiv in impulziven, vendar tudi pazljiv. V njem je tlela latentna klavstrofobija. Njegova ljubezen do svobode, čeprav sprva v obliki avantur in »pobegov« je vidna v raznih zgodbah o njegovem otroštvu. Možnost

¹⁶ »Pojdite nazaj; dobro si oglejte otroka, ki je še v materinem naročju; pogledjte, kako se zunanji svet prvokrat odrazi na še nejasnem zrcalu njegovega razuma; pomudite se pri prvih zgledih, ki pritegnejo njegov pogled; prisluhnite prvim besedam, ki v njem prebudijo zaspano moč mišljenja; bodite navzoči pri prvih bojih, ki jih mora prestatiti; in šele takrat boste razumeli, od kod prihajajo predsodki, navade in strasti, ki bodo obvladovali njegovo življenje. Človek je tako rekoč izoblikovan že v zibelki.« (Tocqueville 1996a: 33)

državlanske vojne je burila njegovo domišljijo. Proti koncu adolescence je Tocqueville priznal, da se je dolga leta ukvarjal z mislijo, kaj bi počel v zaporu ali v izgnanstvu. (ibidem)

Ko se je mladi Tocqueville podučil o zgodovini svoje družine, je naletel na zgodbo svojega pradede, Lamoignona de Malesherbesa, ki se je prostovoljno javil, da bo zagovarjal kralja Ludvika XVI. pred revolucionarnim Konventom. Tako je sprožil verigo dogodkov, ki so prinesli smrt pod giljotino njemu in skoraj vsem njegovim bližnjim. Nesebičnost Malesherbove pomoči Ludviku XVI. navkljub dejstvu, da je bil vodilni kritik kraljevega despotizma¹⁷, je sprožila v njegovem pravnuku pravi val navdušenja, ki ni splahnelo vse do njegove smrti. »Malesherbes je branil ljudstvo pred Kraljem in Kralja pred ljudstvom,« je Tocqueville napisal na list papirja, ki so ga našli po njegovi smrti. »Je dvakratni zgled, ki ga nisem nikoli pozabil in ga tudi nikoli ne bom.« (ibidem: 4)

Tocquevillova zgodnja izobrazba je bila zaupana prijaznemu, duhovitemu staremu duhovniku Abbé Lesueurju. V njem je Tocqueville našel nadomestno mater, saj je bila grofica de Tocqueville duševni bolnik. Z Abbéjem sta si bila zelo blizu. Mladeniču je dovolil zavidanja vredno svobodo, spodbujal njegov literarni okus in negoval v njem trdno vero. (ibidem)

V letih 1819–1820 je Tocqueville pustil Abbéja v Parizu in se sam preselil k očetu, ki je postal prefekt mesta Metz. Ker je bil pogosto sam, je začel brati razsvetljenske filozofe, ki so pomenili konec njegovega nekritičnega pogleda na katoliške dogme. Prijateljstvo z Abbéjem je še povečalo versko krizo. Njuna intimnost je bila na kocki, kar je spravilo šestnajstletnega Alexisa v stanje obupa, od katerega si ni nikoli povsem opomogel¹⁸. Lahko trdimo, da je imel Tocqueville nadpovprečno potrebo po gotovosti. »Osebnost imam dvom za eno največjih strahot naše narave; postavljam ga takoj za bolezen in smrt.« (ibidem: 5)

Morda kot gesta, ki bi počastila spomin na pradede, se je Tocqueville odločil za študij prava v Parizu. Mladi Tocqueville bi težje izbral boljši trenutek za študij v Parizu. Od leta 1822 je bil čas »Velike polemike« v obeh domovih in tisku. Relativno

¹⁷ O odnosu francoske aristokracije do absolutizma Anderson (1992: 115-116) pravi: »V Franciji se aristokracija nikoli ni do konca sprijaznila z absolutizmom, čeprav je bila njegova družbena baza: zaradi svojih odločitev mu nikoli ni bilo treba odgovarjati razredu, iz katerega je nastal ... Totalnost kraljeve oblasti – najsi so jo izvajali še tako previdno – je med seigneurji vedno in povsod zbujala vsaj zadržanost.«

¹⁸ »Do tedaj je bilo moje življenje v okviru globoke religioznosti, ki dvomu ni niti dovolila, da bi se dotaknil duše. Nato je dvom vstopil, ali bolje vdrl z nezaslišanim nasiljem. Tu pa ni šlo za dvom o tem ali o onem, ampak za univerzalni dvom. Nenadoma sem bil napolnjen z občutki, ki jih opisujejo tisti, ki so bili priče potresa, ko so se tresli tako zemlja na kateri so stali, zidovi okoli njih, strop nad njihovimi glavami, pohošstvo, ki jih je obkrožalo in vsa narava, ko so jo njihove oči takrat zajele. Prevezla me je najgloblja melanholija.« (Siedentop, citirano po Tocqueville 1951: 315)

liberalna vlada zgodnje restavracije se je po umoru prestolonaslednika leta 1820 bila prisiljena umakniti ultraroyalistom, ki so sprejeli serijo zakonov. Le-te je liberalna opozicija označila za poskus restavracije ancien régime. Liberalci pod vodstvom Royer–Collarda so trdili, da gre za boj med ancien régimeom in revolucijo, med staro in novo Francijo, med »aristokracijo« in »demokracijo«. Iz Tocquevillove poznejše korespondence je jasno, da je »Veliko polemiko« skrbno spremljal. Oskrbela ga je z osnovnimi koncepti njegove poznejše politične misli: »aristokracija«, »demokracija«, »atomizacija« in »centralizacija«. Ostala mu je navada primerjanja dveh tipov družbe. (ibidem: 6)

Tocqueville je postal član Družbe za krščansko moral. To je liberalne skupine, ki ji je načeloval Guizot. Ideje, za katere se je ta združba bojevala, razkrivajo velik vpliv protestantizma na liberalizem za časa restavracije. Guizot, Madame de Staël in Constant so trdili, da liberalizem ni nasprotje krščanstva, kot so trdili njihovi ultraroyalistični nasprotniki, marveč ga moramo razumeti kot prakticirano krščanstvo. Za liberalizem kot za krščanstvo naj bi veljalo, da slonita na predpostavki moralne enakosti ter da morala lahko izhaja le iz vesti ali neprisiljene izbire. Odslej je Alexis združil načelo liberalizma z versko strastjo. Nekaj let pozneje ga je srečal znameniti kritik Saint-Beuve in ga takoj označil za »vernika«. (ibidem)

Študij prava pa ni zadostil Tocquevillovim ambicijam in radovednosti. S pomočjo bivšega učitelja v Metzju je nadgrajeval svojo izobrazbo s primerjanjem angleških in francoskih institucij od srednjega veka naprej. Izbira ni bila naključna. Ta primerjava je bila ključna za liberalne argumente med »Veliko polemiko«. Anglija je služila kot model predstavniške vlade, ki jo je uvedla tudi Francija pod restavracijo. Zakaj je Anglija razvila reprezentativno vlado, medtem ko je bila Francija žrtev absolutne monarhije? To vprašanje je začelo begati Tocquevilla. (ibidem: 7)

Leta 1827 je postal sodni pripravnik v Versaillesu, kjer je njegov oče nedavno postal prefekt. Spoznal je, da si kljub svojim družinskim zvezam ne more obetati hitrega napredovanja. Biti sodnik se je izkazalo za težko delo. Najhuje pa je bilo pomanjkanje vznemirljivosti, ki ga je Tocqueville resnično potreboval. Potrebno pa je omeniti, da mu je javno nastopanje povzročalo kar nekaj preglavic. (ibidem)

Leta 1827 je bila ultaroyalistična vlada premagana na volitvah. Tako je odstopila prostor zmernemu Martignacu, za katerega je bilo splošno sprejeto mnenje, da je zadnje upanje za kompromis med Burboni in liberalci. Ko je nova vlada umaknila omejitve v univerzitetnem izobraževanju, je Guizot začel serijo predavanj

na temo Zgodovine evropske in francoske civilizacije, ko so hitro postala zbirališče liberalne demokracije. Tocqueville je bil nad predavanji navdušen. Guizotov analitičen pristop pa je postal zanj model. (ibidem)

Leta 1829 je Tocqueville želel prevzeti vodilno vlogo pri vzpostavljanju parlamentu odgovorne vlade, saj naj bi bila po njegovem mnenju edina, ki lahko zadosti »moralnim potrebam« evropske civilizacije. Študij, ki sta se ga lotila z Beaumontom, je bil namenjen njuni pripravi za vstop v politiko; s tem, da jima je dal globlje poznavanje družbenih in političnih sprememb v Evropi. Ponoven pojav mest in tržnega gospodarstva v poznejši fevdalni dobi, razvoj meščanstva kot razreda ter centralizacija oblasti so bile teme na katere sta se osredotočila. (ibidem: 8)

Po juliju 1830 sta Tocqueville in Beaumont ugotovila, da sta njuni karieri ogroženi, saj sta bila navkljub svojemu nasprotovanju kraljevemu državnemu udaru zaradi svojega aristokratskega porekla sumljiva. Ravno tako jima ni bilo v podporo dejstvo, da sta kot državna uradnika prisegla zvestobo prejšnjemu režimu. Tocquevillu se je zdela njegova usoda zapečatená. Zdelo se mu je, da bo dosmrtno opravljal nižjo sodniško službo. Politična nestabilnost je vse samo še poslabšala. Mučili so ga strahovi, da bi prišlo do bolj radikalnega režima, morda do demokratične republike. Kaj če bo zaradi svojega porekla preganjan in primoran v izgnanstvo? (ibidem: 9)

Tocqueville se je dolgo poigraval z mislijo, da bi obiskal Združene države Amerike. Prvič je na to pomislil leta 1820, ko se je razvnela debata o centralizaciji Francije. Zdelo se mu je, da bi morda ameriške institucije nudile boljši model za Francijo kot angleške. V Ameriki bi bilo možno opazovati demokratično družbo, kako si vlada sama v decentralizirani obliki. Franciji bi naredil ogromno uslugo, če bi lahko razložil naravo ameriškega federalizma, za katerega se je zdelo, da vodi v republiko, ki pa so jo v Franciji poznali kot centralizirano oblast v imenu ljudi. To bi pomenilo, da bi se dvignil iz anonimnosti in si postavil temelje za politično kariero. Končno so lastni interesi in ideali prišli na skupno pot. (ibidem: 9)

Jeseni leta 1830 sta z Beaumontom pričela načrtovati svoje potovanje. Domislila sta se sijajne pretveze. Ena izmed velikih tem po julijski revoluciji je bila reforma kazenskega sistema za zapornike po zgledu Filadelfije, Auburna in New Yorka. S pomočjo vplivnih prijateljev sta dobila dovoljenje za obisk Združenih držav, da bi preučila njihov novi tip zaporov. V New York sta prispela maja leta 1831. Najbolj je občudoval nekaj, kar je opisal kot »odsotnost vlade«. S tem je mislil odsotnost države, torej razpon, znotraj katerega so lahko Američani urejali svoje

zadeve sami. Razcvet ameriške civilne družbe je Tocquevilla prepričal, da je Amerika pravi model za reformo Francije¹⁹. (ibidem: 10)

Med vsakodnevnimi novostmi in nevarnostmi, ki so bile sestavni del potovanja, se je mladi aristokrat počutil kot riba v vodi, zato je bila vrnitev v ustaljeni francoski vsakdan v marcu leta 1832 pravi pretres. Najprej je dal odpoved Beaumont, nato pa še on, kar je pomenilo, da se je lahko z vsemi svojimi močmi posvetil pisanju knjige o ameriških institucijah, medtem ko je Beaumont pisal o kazenskem sistemu. Leta 1835 se je poročil z Marry Mottley, precej preprosto Angležinjo srednjega razreda. Za njegovo aristokratsko sorodstvo je bila to seveda mezalijansa. (ibidem: 12)

Demokracija v Ameriki je izšla leta 1835. Njen uspeh je presegel Tocquevillove najdrznejše sanje. Royer–Collard ga je označil za »novega Montesquieuja«. Po obisku Anglije poleti 1835, kjer doživi resnično topel in vzpodbuden sprejem, tako pri vodilnih whigih kot pri J.S. Millu in radikalcih, se Tocqueville odloči, da bo napisal še drugi del Demokracije v Ameriki, kjer bo opisal učinke demokratične družbe na ideje, občutke in navade. Drugi del mu je povzročal veliko več preglavic, kot je načrtoval. Ker se je posvečal politiki, je drugi del knjige izšel šele leta 1840. Ni pa naletela na navdušenje kot prva, kar ni čudno, saj je bila veliko bolj abstraktna²⁰. Bil je zelo razočaran. Pričakoval je uspeh, ki bi lahko pripomogel k vzponu njegove politične kariere in prispeval k idealom liberalnih institucij v Franciji. (ibidem: 13)

Na splošno so bila štirideseta leta 19. st. zanj težko obdobje. Kot teoretik se ni najbolje znašel v zakulisnem dogajanju v parlamentu ter v občevanju s kolegi, saj je imel že težave priklicati si v spomin imena ljudi, ki nanj niso naredili vtisa. Njegov mehki glas mu je tu delal enake preglavice kot na sodišču. Želel si je biti vodilna osebnost med svojimi sodobniki, kar pa mu ni najbolje uspevalo. To ga je spravljalo v obup. Februarska revolucija 1848 je bila tako v tem oziru olajšanje. Takoj se je zavedal nevarnosti, ki bi jo povzročil liberalnim institucijam strah pred socializmom, ki se je vse bolj širil med pariškim delavstvom. (ibidem: 14)

V maju 1848 je bil Tocqueville z veliko večino izvoljen v novo skupščino. Osebnostno je sodeloval pri zadušitvi vstaje pariškega delavstva 15. maja, kjer se je

¹⁹ Na tem mestu velja omeniti pismo, ki ga je Tocqueville pisal svojemu prijatelju Kergolayu in v katerem trdi, da je svet nezadržno na poti izenačenja pogojev. Na podlagi tega dejstva sta možni samo dve obliki vladavine: ali demokratična vladavina, kar pomeni, da bolj ali manj vsi na nek način sodelujejo pri oblasti, ali pa podložništvo vseh in absolutna oblast enega, česar lep primer je bilo cesarstvo. V centru njegove misli je bilo tako vprašanje, kako doseči prvo obliko in se izogniti drugi. (Châtelet 1989: 1061)

²⁰ André Jardin opozarja: »Šele ob delih Maxa Webra je bilo mogoče spoznati, kako izvirna je bila v svojem času druga Demokracija in kako pomemben je bil Tocqueville kot predhodnik tega velikega sociologa.« (Gaber in al. 1997: 62)

izkazal z veliko mero poguma. Pozneje je bil zaradi svojega ugleda imenovan v odbor za pripravo nove ustave. Ni mu uspelo prepričati svojih kolegov o nujnosti ukrepov v prid decentralizacije. Je pa dosegel, da se je v ustavo zapisalo, da je predsednik lahko izvoljen samo za en mandat. (ibidem: 15)

Leta 1849, po nemirih v Parizu, je Ludvik Napoleon Tocquevilla imenoval za zunanjega ministra. Do njega je imel Tocqueville ambivalenten odnos, po eni strani ga je navdušil, po drugi pa odbijal. Ludvik Napoleon pa je svojega zunanjega ministra občudoval in obžaloval, ko le-ta na svojo željo odstopil proti koncu leta 1849. Do tedaj je bilo Tocquevillu in ostalim vodilnim politikom jasno, da je predsednikov cilj ponovna vzpostavitev Napoleonskega cesarstva. (ibidem)

Po Napoleonovem državnemu udaru, 2. decembra 1851, je bil kratek čas v priporu, vendar mu je vseeno uspelo napisati protest, ki ga je objavil London Times. Tocquevillu potem ni preostalo drugega, kot da se je umaknil iz politike, saj se služenju tiranu ni skladalo z njegovimi prepričanji. Poleg spominov je sklenil napisati še eno knjigo, ki naj bi bila politična akcija v knjižni obliki. Odločil se je opisati, kako izvor prvega Napoleonovega imperija lahko osvetli nastanek drugega, s tem da pokaže, kako se je revolucija, ki se je zgodila v imenu svobode na koncu sprevrgla v vojaški despotizem. Njegov namen je bilo pokazati, kako je razredni konflikt nadaljeval spodkopavanje svobodnih institucij v Franciji. (ibidem: 16)

Leta 1856 izda *L'Ancien Régime et la Révolution*²¹, ki govori o vzrokih za revolucijo 1789. Ta knjiga je postala njegov drugi veliki uspeh. Po tem dogodku, so na Tocquevilla gledali kot na vodilnega apostola liberalizma. Ko je obiskal London leta 1857, ga je na štiri oči sprejel princ Albert; praznovanja in zabave so si kar sledile, domov ga je pripeljala celo angleška vojna ladja. (ibidem: 17)

Leta 1858 se mu je zdravje hitro poslabšalo. Z ženo sta se novembra odpravila proti Cannesu, vendar ju je na poti že prestregla zima. Ob morju se mu je stanje malo izboljšalo, vendar je kljub temu aprila 1859 umrl zaradi tuberkuloze, star komaj petinpetdeset let. (ibidem: 18)

²¹ V tem zgodovinskem delu Tocqueville trdi, da je bila francoska revolucija le nadaljevanje ancien régima z drugimi sredstvi. Revolucionarji naj bi živeli v iluziji, da je šlo za prelom; dejansko pa so nadaljevali s centralizacijo in birokratizacijo, torej modernizacijo, ki jo je sprožil že ancien régime. Vse, kar so naredili edinstvenega, je bilo le to, da so proces prignali do nezaželenih razsežnosti. S tega stališča revolucija ni bila potrebna, bila pa je posledica tega, da je bil ancien régime v tej modernizaciji preveč skrajšen. (Korošec 1990: 115)

8. TOCQUEVILLE IN LIBERALIZEM

8.1. *Tocqueville in njegovo nasprotovanje absolutni avtoriteti*

Za Tocquevillov odnos do absolutne avtoritete je značilno, da ji nasprotuje, pa naj se skriva za masko despota ali ljudstva. Zanj je absolutna avtoriteta le Bog, vse tostranske avtoritete pa morajo biti zamejene. Tako je zanj suverenost ljudstva oziroma posledice, ki jih ta pojem prinaša oziroma jih je prinesel za časa terorja enako nevaren za posameznikovo svobodo kot vladavina absolutističnega monarha²².

Pri njem je opazna nostalgija za razmerami pred absolutizmom, ko je bila kraljeva moč vseeno zamejena z močjo posameznih fevdalcev. Res, da je kralj vladal, pa vendar ni bil absolutni vladar v svojem kraljestvu, saj ni imel niti monopola nad uporabo fizične sile. Tocquevillu se zdi usodo države postaviti v roke samo ene osebe ali institucije skrajno nevarno. Enakost ima pri njem namreč dva konca: ljudje smo lahko enaki v svobodi ali pa v suženjstvu²³.

Omeniti pa je potrebno, da je Tocqueville predvsem opozarjal na nevarnosti despotizma v demokracijah. Enakost pogojev namreč lahko povzroči pretirano hrepenenje po enakosti, ki skupaj z ljubeznijo do materialnega blagostanja, pahne narod v novo obliko despotizma. Tocqueville poda dve verziji te grozeče prihodnosti. Po prvi, ki jo podrobno predstavi v prvem delu Demokracije v Ameriki, naj bi moč večine zadušila posameznikovo neodvisnost in na koncu lahko vodila v tiranijo Cezarjevega tipa. Druga verzija, ki jo predstavi v drugem delu Demokracije, pa predstavlja orwelovski tip družbe, v kateri enako, vendar propadajoče človeštvo

²² »Neomejena moč se mi zdi že sama po sebi slaba in nevarna. Menim, da njeno izvajanje presega zmožnosti kateregakoli človeka, in po mojem je brez nevarnosti lahko vsemogočen samo Bog, ker sta njegova modrost in pravičnost vedno enako veliki kot njegova moč. Zato zame ni oblasti na svetu, ki bi bila že sama po sebi tako izjemna ali ki bi imela tako sveto pravico, da bi lahko delovala brez nadzora in vladala brez ovir. Kadar torej vidim, da ima katerakoli oblast, naj se imenuje ljudstvo ali kralj, demokracija ali aristokracija, naj se izvaja v monarhiji ali v republiki, pravico ali zmožnost storiti vse, tedaj si rečem: to je kal tiranije, in grem živeti tja, kjer veljajo drugi zakoni.« (Tocqueville, 1996a: 251)

²³ »Opažam, da smo uničili individualne eksistence, ki so se lahko samostojno bojevale proti tiraniji; vidim pa oblast, ki je sama podedovala vse pravice, odvzete družinam, združbam ali posameznikom: moč majhnega števila državljanov, ki je bila včasih zatiralska, a je pogosto vseeno ohranjala družbeni red, je nadomestila šibkost vseh.« (Tocqueville, 1996a: 15)

zasleduje svoje materialne potrebe znotraj duhovne praznine. Marsikdo bi lahko Demokracijo v Ameriki označil za seznam potencialnih nevarnosti, ki grozijo, da bodo v demokracijah uspravale oziroma omejile posameznikovega duha: večinsko mnenje oziroma ljudska volja²⁴, moč zakonodajalcev, pristojnosti izvršne veje oblasti ali uzurpatorjev ter birokratska država. Prostor za vse te despotizme pa so po njegovem mnenju ustvarile nove vezi med družbo enakih in silami politične centralizacije. (Boucher in Kelly, 2003: 292)

Tocquevillovi najgloblji strahovi so se osredotočili na potencialne sorodnosti med enakostjo, zasledovanjem privatnih interesov in psihološkim umikom iz javne sfere. Ta nagnjenja naj bi se po njegovem pojavila pod demokratičnimi družbenimi pogoji in drug na drugega škodljivo vplivala. V drugem delu Demokracije v Ameriki vpelje pojem individualizma, ki mu omogoči razlago teh, za družbeno in politično življenje, potencialno nevarnih vplivov. Tocqueville označi individualizem kot navado, da posameznik v izolaciji misli samo nase in živi v iluziji, da nadzoruje svojo lastno usodo. (ibidem)

Tako se individualizem, ki je bil za staro liberalno misel najvišja vrednota, lahko pri Tocquevillu sprevrže v svoj antipod, to je v najhujše zlo, če posrednik med posameznikom in upravno državo ni več civilna in politična družba in če v teh dveh ni več zagotovljena konkretna udeležенost posameznika. Edino zdravilo naj bi bil duh združevanja. Združenje je tisto, ki prebija omejenost individualizma ter ponuja združenim posameznikom moč, da se uprejo tiraniji večine kot tudi očetovskemu despotstvu države²⁵. (Matteucci, 1999: 400)

V zasebno bogatenje usmerjene aktivnosti in individualizem, ki slabi kolektivnost delovanja državljanov, ogrožata družbo, ker stremita k egalitarni družbi,

²⁴ Zanimiva je njegova pronicljivost, s katero uvidi bodoče zaplete z uporabo pojma »ljudske volje«: »V izrekanju volje celotnega ljudstva je neverjetna moč. (...) To resnico dobro poznajo stranke. Zato povsod, kjer le morejo, spodbijajo večino. Če je ne dobijo med tistimi, ki so volili, jo postavijo med tiste, ki niso volili, in kadar se jim izmuzne tudi tam, jo poiščejo med onimi, ki niso imeli volilne pravice.« (Tocqueville, 1996a: 239)

²⁵ Ko govori o združbah, Tocqueville nima v mislih samo političnih strank, marveč tudi civilne združbe z različnimi (včasih tudi plehkimi) družbenimi dejavnostmi, med katerimi, pa se zaradi pomembnosti svoje vloge dvigujejo Cerkve, saj so edine, ki so se s svojim nadzemeljskim sporočilom sposobne zoperstavljati želji po blaginji. Tocquevillov pluralizem zatorej presega večstrankarstvo in ima tudi svoj institucionalizirani prostor – družbo. (Matteucci, 1999: 401)

ki slavi abstraktnega posameznika; na drugi strani pa spodkopavata dejansko sposobnost samostojnega mišljenja. Tocqueville trdi, da naj bi želja po blagostanju in individualizem s skupnimi učinki naredila demokratična ljudstva še prav posebej ranljiva in pripravna za sprejetje ideje uniformne in vseprisotne države, ki jih odreši vsake odgovornosti za njihovo kolektivno usodo. Državna oblast v demokratičnih družbah stremi k širjenju iz politične v civilno sfero in postaja bolj in bolj koncentrirana in razširjena, manj odgovorna in bolj nevarna za svobodo. (Boucher in Kelly, 2003: 292)

Demokratična tiranija večine naj bi se razlikovala od antičnih tiranij, ker deluje na duha in ne na telo, saj ne posega po telesnem nasilju, marveč po odtrganju na obrobje. S krizo načela veljave in s sekularizacijo se družba spremeni v množico, v kateri delujeta mehanizma izločanja in odrinjanja na obrobje, in katere strpnost je povsem represivna. Tocqueville je menil, da takšna družba tvega enorazsežnost, saj v njej prevladuje zgolj račun, edino merilo pa denar²⁶. Družba v podobi množice tako uničuje posameznika kot tudi oblast. Če posameznik ne sprejme osamitve, ki je posledica odrinjanja na obrobje, izgublja svojo individualnost, saj mu varnost zagotavlja le množica; po drugi strani pa ni oblasti, ki bi državljana zavarovala, saj je vsa oblast izvoljena in tako odraža voljo taiste množice²⁷. Tako kot se v novoveškem svetu pojavlja nova oblika tiranije - tiranija večine, ki nastane v trenutku, ko se družba spremeni v množico, tako se pojavlja tudi nova oblika despotstva države, ki se od antičnega razlikuje po svojem širšem obsegu in milini. Zaradi dveh značilnosti – prva je, da se ne opira na telesno nasilje; druga pa, da pripravi ljudi do tega, da ne razmišljajo – pa naj bi bilo podobno tiraniji večine. (Matteucci, 1999: 402)

²⁶ Čeprav je Tocqueville visoko cenil ameriški politični model, pa je vseeno menil zapisal, da ne pozna nobene države, kjer bi bila stopnja neodvisnosti duha in svobode razprave na nižjem nivoju kot v Ameriki. Ta psihološka tendenca k uklonitvi mnenju večine je bila bolj hiba demokratične, kot pa ameriške kulture. (Boucher in Kelly, 2003: 292)

²⁷ Pravzaprav je neverjetno, kako brezčasen je Tocqueville. Ko prebiraš njegove besede, se ti včasih zazdi, da je osebno doživel vso strahoto komunističnih režimov. »Vse do sedaj so ljudje menili, da je despotizem v vsaki obliki odvraten. Dandanes pa so odkrili, da na svetu obstajajo tudi legitimne tiranije in svete krivice. Če se le dogajajo v imenu ljudstva.« (Tocqueville, 1996a: 393)

8.2. Tocquevillov odnos do antiklerikalizma

Tocqueville je bil veren človek. Koliko se je osebno strinjal s katoliškimi doktrinami, nam ni znano; vemo pa, da je goreče zagovarjal pomembnost krščanske morale za obstoj demokracije. V stoletju, ko so se režimi menjali kot za stavo, se je zdelo krščanstvo oziroma katoliška Cerkev najbrž edina trdna institucija. Vera je bila za Tocquevilla naravno stanje človeka, nevera samo naključje oziroma »zabloda razuma« in »neka vrsta moralnega nasilja nad lastno naravo«. (Tocqueville, 1996a: 295)

Materializem je ostro zavračal. Pri materialistih ga je motila predvsem tista negativnost, tisti poskus razvrednotenja človeka na žival ali na skupek atomov. Morda je v tem videl poskus zavračanja krščanskega prepričanja o svetosti človeškega telesa kot prebivališču Sv. Duha. V svoji kritiki materialistične filozofije piše:

»Pri materialistih me moti marsikaj. Njihovi nauki se mi zdijo škodljivi in ogorčen sem nad njihovo prevzetnostjo. Njihov sistem bi lahko bil koristen za človeštvo le toliko, kolikor bi človeku dajal skromno predstavo o samemu sebi. Vendar česa takega pri njih ni videti; ko enkrat po lastnem mnenju v zadostni meri pokažejo, da so ljudje le živali, so tako ponosni, kakor če bi dokazali, da so bogovi.« (Tocqueville, 1996b: 149)

Tocquevilla lahko označimo kot liberalca, sociologa, zgodovinarja. Pa vendar ne smemo pozabiti, da je nadaljeval dolgo izročilo francoskih moralistov. Demokracije si brez morale, oziroma krščanske morale sploh ni predstavljal. Vero je videl kot glavno kohezivno vez med svobodnimi posamezniki. Sam o tem pravi:

»Despotizem se veri lahko odreče, svoboda se ji ne more. Kako naj bi se družba izognila propadu, če se ob popuščanju politične vezi ne bi utrdila moralna vez? Kaj storiti z ljudstvom, ki je samo svoj gospodar, če ni pokorno Bogu?« (Tocqueville, 1996a: 293)

Tocqueville je razumel, da vitalnost demokratične družbe sloni na določenih skupnih običajih in praksah oziroma republikanskih »mores«. Vera je na primer pomembna do te mere, ko promovira državljske vrednote. Zavoljo republikanske stabilnosti bi morala religija zagotavljati svojim privržencem nagrado v onstranstvu in jih odvracati od poskusov spreminjana tostranstva. (McLean in McMillan, 2003: 541)

Tocqueville tudi meni, da se njegovi sodobniki motijo, ko na katolicizem gledajo kot na naravnega nasprotnika demokracije. On vidi zadevo ravno obratno:

»Zdi se mi, da je med različnimi krščanskimi nauki katolicizem eden tistih, ki so najbolj naklonjeni enakosti pogojev. Pri katolikih tvorita versko družbo le dva elementa: duhovnik in ljudstvo: edino duhovnik se dviga nad verniki: pod njim je vse enako.« (Tocqueville, 1996a: 287)

Opozoriti pa je treba, da bi bil zaključek iz zgornjih citatov, ki bi predpostavljali Tocquevillovo podporo cerkvenemu vmešavanju v državne zadeve, popolnoma zgrešen. Tocqueville je bil navkljub svoji globoki veri v nujnost vere za obstoj demokracije goreč laicist. Odgovor zakaj pa se skriva ravno v njegovi skrbi za ohranjanje vere med državljani, saj je bil prepričan, da Cerkvi njena angažiranost na področju politike zmanjšuje njeno verodostojnost v religioznih zadevah. Pri tej stvari gre za to, da državljani opazijo, če nekdo sprejme napačno politično odločitev, četudi je to Cerkev. Takrat se med njimi porodi dvom v njeno nezmotljivost tudi na področju verskih resnic. Enostavno je vložek previsok, tako da si Cerkev ne bi smela upati tvegati. (Tocqueville, 1996b: 33) Na drugem mestu pa celo zapiše:

»Sam sem tako prežet z mnenjem, da so verovanja izpostavljena skoraj neizbežnim nevarnostim, kadar se njihovi tolmači mešajo v politične zadeve, in tako zelo prepričan, da je potrebno krščanstvo v novih demokracijah ohraniti, da bi duhovnike raje zaklenil v njihova svetišča, kot dopustil, da jih zapustijo.« (Tocqueville, 1996b: 150)

8.3. Tocquevillov odnos do kapitalizma in socialne države

Tocquevillovo delo je pogosto povzeto in interpretirano na podlagi odlomkov, iztrganih iz konteksta, kar posledično vodi v medsebojno izključujoče se interpretacije njegove politične misli. Tako Theda Skocpol (2000: 1132) trdi, da je »za nasprotnike liberalizma značilno, da na ameriško preteklost ne gledajo skozi marksistično obarvana očala, ampak z očmi Alexisa de Tocquevilla.« Prav gotovo pa je največ nasprotojočih se interpretacij glede Tocquevillovega odnosa do kapitalizma in socialne države. Njegov ekonomski liberalizem, torej nasprotovanje državni intervenciji na področju gospodarstva in socialne politike, je vedno podprt z odlomkom, ki ga imajo nekateri za preroškega in ki naj bi simboliziral njegovo podporo ekonomskemu liberalizmu (Internet 1):

»Nad njimi (nad množico podobnih in enakih ljudi) se dviga velikanska skrbniška sila, ki je prevzela nalogo, da jim sama zagotovi njihove užitke in bedi nad njihovo usodo. Je absolutna, natančna, urejena, previdna in blaga. Podobna bi bila neke vrste očetovski avtoriteti, ko bi tako kot ona imela cilj, da ljudi pripravi na zrelo dobo; vendar jih, prav nasprotno, poskuša nepreklicno zadržati v otroštvu. Všeč ji je, če se državljani veselijo, če le ne mislijo od drugem kot o zabavi. Rada dela za njihovo srečo, vendar hoče biti njen edini tvorec in skrbnik. Skrbi za njihovo varnost, predvidi in oskrbi njihove potrebe, olajša njihovo zabavo, usmerja njihove glavne posle, vodi njihovo industrijo, ureja zapuščino, razdeljuje dediščino. Ali jim ne bi povsem prihranila truda mišljenja in muk življenja?« (Tocqueville, 1996b: 313)

Med apologete Tocquevillovega ekonomskega liberalizma gotovo spada François Bayrou, ki trdi, da je za ekonomski liberalizem značilno, da omejuje vlogo države v gospodarstvu, dodeljuje trgu glavno vlogo v usmeritvi gospodarstva, ter da vzpostavlja socialne mehanizme okoli bistvene entitete: posameznika. Bayrou si je zgornji citat izbral, ko je opozarjal na nevarnost vzpona »velikanske skrbniške države« ter kritiziral državo blaginje. (Internet 1)

Tudi Friederich August Hayek, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomijo 1974, je prav tako aktivno sodeloval pri poskusu klasifikacije Tocquevillovega dela med liberalne ekonomiste. Hayek namreč povzame zgornji citat, ko kritizira državo blaginje in navaja prednosti svobodnega gospodarstva. Pri tem pa citira Harolda Laskija: »Tocqueville je bil liberalec najbolj čiste vrste.« Še več, Hayek je skupaj z Von Mises ustanovitelj organizacije: »La Société du Mont Pèlerin«, ki si je zadala za

cilj braniti tržno gospodarstvo v njegovi najbolj čisti konkurenčni obliki in ki med liberalizmom Bastiata in Tocquevilla ne vidi nobene razlike. (ibidem)

Občasno se za dokazovanje Tocquevillove pripadnosti klasičnemu ekonomskemu liberalizmu, torej da bi se ga uvrstilo med ultraliberalce, kot so Say, Bastiat in Dunoyer, uporablja tudi citat, kjer nasprotuje dodeljevanju socialne pomoči za boj proti pavperizmu. (ibidem)

»Vsak zakonit upravni sistem katerega cilj bo skrb za potrebe revnih, bo povzročil še več bede, ki se je ne bo dalo odpraviti, spridil bo prebivalstvo, ki mu hoče pomagati in ga potolažiti, ter sčasoma zožil poslanstvo bogatih, da ne bodo drugega kot kmetje z obilo pridelka med revnimi, izsušil vire državne blaginje, ... in na koncu privedel do nasilne revolucije v državi, saj bo število tistih, ki sprejemajo miloščino naraslo do take višine, da se bodo po številu izenačili s tistimi, ki jim jo bodo dajali. Tako bo siromak, ki ne bo več mogel molsti iz obubožanih bogatašev sredstev za zadovoljitev svojih potreb, ugotovil, da je lažje, če jim nenadoma vzame vso njihovo lastnino, kot pa da jih prosi pomoči.« (ibidem)

Potrebno je omeniti, da niso bili samo liberalci tisti, ki so obsojali tak način reševanja socialnih problemov, ki se je v tistem času uveljavil v Angliji pod imenom »poor laws«, med 17. in 19. stoletjem. V Tocquevillovem času je obstajal neke vrste konsenz glede pogubnih učinkov angleškega zakona za revne. Kljub temu je težko uvrstiti Tocquevilla med ekonomske liberalce samo na podlagi tega odlomka. (ibidem)

Tocqueville se je vprašanja pavperizma lotil z vso resnostjo²⁸ in poskusil najti razloge tega razširjajočega se pojava. Trdil je, da fluktacije industrije, kadar le-ta uspeva, privabijo veliko število delavcev, ki v času kriz ostanejo brez dela. S tem se je oddaljil od teorij de Saya in njegovega zakona, da ponudba ustvarja svoje lastno povpraševanje ter tako izključuje možnost krize. Avtor Demokracije v Ameriki ni verjel, da je možno vzpostaviti trden odnos med ponudbo in povpraševanjem. Zavračal je možnost, da lahko spontana regulacija trga omogoči rešitev vseh socialnih in gospodarskih težav. (ibidem)

²⁸ Naj tu omenimo delo »*Mémoire sur le paupérisme*« (1835), kjer se je po pomoč zatekel k zgodovini razvoja civilizacije, s katero poskuša dokazati, da neenakosti niso lastne sami človeški naravi, marveč so rezultat počasne evolucije, ki se je pričela z vzpostavitvijo zemljiške posesti. S to raziskavo se je Tocqueville še malo bolj oddaljil od liberalnih ekonomistov, ki trdijo, da je potrebno podpirati »laisser-faire«, saj so neenakosti nekaj naravnega in nujnega. (ibidem)

Vrh tega se zdi, da se je Tocqueville distanciral od Smitha in njegove »nevidne roke«, ko navdušeno opisuje, da v ZDA vsak dela za javno blaginjo, ker naj bi imel upanje, da bo iz tega povlekel tudi osebne koristi²⁹. S tem, ko postavi javni interes pred zasebnega, postavi na glavo vrstni red faktorjev in zmede liberalno teorijo, saj naenkrat ne daje več vtisa ekonomskega liberalca. (ibidem)

Po Tocquevillovem mnenju je edini akter, ki je sposoben zmanjšati socialno bedo takih razsežnosti, država: "Zato je potreba po zakonskem urejanju, nadziranju in omejevanju pri industrijskem razredu večja kot sicer in tako pristojnosti vlade samodejno rastejo skupaj z njim.« (ibidem, citirano po Tocqueville 1996b: 305)

V nasprotju z idejo, ki je podprta z nekaterimi citati, Tocqueville zahteva intervencijo države v domeno gospodarstva in ekonomije. Medtem ko liberalni ekonomisti mislijo, da država ne sme nikoli posegati v igro trga, še zlasti glede vprašanja delavskih plač, saj naj bi bila delovna sila blago, katerega cena niha po zakonu ponudbe in povpraševanja, daje Tocqueville prednost zakonski ureditvi cene dela³⁰. (ibidem)

Vloga države je torej zelo pomembna za razreševanje socialnega vprašanja. To dokazuje Tocquevillov politični program, ki ga sestavi, ko se odloči, da bo skupaj s svojimi somišljeniki ustanovil svojo stranko »mlada levica« leta 1847. V njem govori o tem, da bo poskušal narediti iz materialne in intelektualne usode najnižjih razredov glavno temo zakonodajalcev. Prizadeval si bo za sprejem zakonov, ki bodo vodili k razbremenitvi in predvsem k popolnemu izenačenju javnih dajatev, da bi dokončno odpravili vse neenakosti, ki so ostale v davčni zakonodaji. (ibidem)

Poleg tega si je prizadeval za okrepitev pomoči in uvedbo neke vrste socialne pomoči, ki bi pomagala pri nezaposlenosti ali bolezni. Gre torej za program, ki bi resnično deloval v prid ljudstvu in ki vključuje močno intervencijo države. Nadalje še

²⁹ »Človek iz ljudstva je v Združenih državah doumel, kakšen vpliv ima splošna blaginja na njegovo srečo, doumel je to tako preprosto misel, ki pa je ljudstvu malo znana. Še več, na splošno blaginjo se je navadil gledati kot na svoje lastno delo. Tako v javnem blagostanju vidi tudi svoje lastno, in za dobro države dela ne le iz dolžnosti ali ponosa, pač pa bi skoraj upal reči, da iz pohlepa.« (ibidem).

³⁰ »Ta odvisnost in beda, v kateri se danes nahaja del industrijskega prebivalstva je izjema, ki je v nasprotju z vsem drugim; vendar je ravno zaradi tega takšno stanje toliko bolj resno in si zasluži toliko večjo pozornost zakonodajalca« (ibidem, citirano po Tocqueville 1996b: 195)

zahteva naj gredo prizadevanja bodočih vlad v smeri pravičnejše distribucije dobrin tega sveta³¹. (ibidem)

Čeprav si je prizadeval za čim večjo enakost in enakopravnejšo razdelitev dobrin, pa Tocqueville ni bil nikakršen idealist. Po našem mnenju je bil velik realist. To trditev pa nedvomno potrjujejo naslednje vrstice:

»Vse doslej še nismo iznašli političnega modela, ki bi v enaki meri spodbujal rast in blaginjo vseh razredov, ki sestavljajo družbo. (...) Kakšna je torej prednost demokracije? Dejanska prednost demokracije ni v tem, kot pogosto pravijo, da zagotavlja blaginjo vseh, temveč zgolj v tem, da podpira blagostanje večine.« (Tocqueville, 1996a 232)

Vse naštetu po našem mnenju dokazuje, da Tocquevilla ne moremo uvrstiti med klasične liberalce ter da je nujno vpeljati ločnico v liberalizem. Politični liberalizem ne predpostavlja nujno tudi ekonomskega³². Tudi Claude Lefort (1986: 198) trdi, da Tocquevillov politični liberalizem nima nič skupnega z ekonomskim, saj je v slednjem celo prepoznal potencialnega zaveznika despotizma.

³¹ Zavrniti pa je prav tako potrebno tezo, da je bil Tocqueville socialist, saj le-temu jasno nasprotuje v »*Discours sur le droit au travail*« iz leta 1848. (ibidem) Prav tako o njegovem odnosu do utopij o popolni enakosti pogojev pričajo te besede: »Naj se neko ljudstvo še tako trudi, nikoli mu ne bo uspelo ustvariti popolne enakosti pogojev; in tudi če bi po nesreči doseglo takšno absolutno in popolno izenačenje, bi še vedno obstajale neenakosti v razumu, ki prihajajo neposredno od Boga in bodo vedno zunaj dosega človeških zakonov.« (Tocqueville, 1996b: 142)

³² O njegovem odnosu do kapitalistov so dovolj zgovorne že te vrstice: »Aristokracija, ki jo ustvarjajo posli, se skoraj nikoli ne naseli med industrijskim prebivalstvom, ki ga usmerja; njen cilj ni, da bi mu vladala, temveč da ga izkorišča ... Mislím, da je proizvodna aristokracija, ki nastaja pred našimi očmi, dejansko ena najbolj neizprosni, kar jih je kdaj bilo na zemlji.« (Tocqueville, 1996b: 142)

9. ZAKLJUČEK

V 19. stoletju je bil liberalizem poleg nacionalizma nedvomno najpomembnejše gibanje v Evropi in Francija v tem nikakor ni bila izjema. Po poglobljeni analizi francoskega liberalizma v 19. st. pa je pomembnih več zaključkov.

Prvič, za razumevanje pojma liberalizma je le-tega potrebno obravnavati vsaj z dveh različnih zornih kotov: političnega in ekonomskega. Delitev je potrebna, ker so si cilji, za katere se posamezna veja liberalizma zavzema, velikokrat nasprotni oziroma zagovorniki enega niso podpirali ostalih dveh.

Drugič, potrebno je ločiti liberalizem v opoziciji in liberalizem na oblasti, še zlasti politični, kajti analiza je pokazala, da so zagovorniki liberalnih načel in svoboščin le-tem v praksi nasprotovali, brž ko so prišli na oblast. Dober primer tega razkoraka med teorijo in prakso je nedvomno Guizot.

Tretjič, nemogoče je govoriti o francoski liberalizmu, ne da bi pri tem naleteli na lik Napoleona. Nedvomno je zanimiva ugotovitev, da se ima večina francoskih premožnih t. i. »liberalnih« družin zahvaliti za svoj uspeh despotu Napoleonu, še bolj pa je presenetljivo, da so kult gojenja Napoleonove osebnosti začeli, propagirali in po svetu razširili prav liberalci.

Na podlagi vseh teh dejstev se je enotnost liberalizma izkazala kot mit. Da bi lažje opredelili mesto Tocquevilla znotraj francoske liberalne miselnosti 19. st., smo izpostavili tri vprašanja, ki jih je dr. Anton Jamnik v svojem delu Liberalizem opredelil kot nekakšen lakmusov papir liberalcev: nasprotovanje absolutni avtoriteti, antiklerikalnost in odnos do kapitalizma. Po opravljeni analizi Tocquevillove politične misli, hipoteze zastavljene v uvodu ne moremo potrditi v celoti, ampak le delno.

Nobenega dvoma ni, da je Tocqueville nasprotoval absolutni oblasti monarha. Še več, absolutni oblasti je nasprotoval v vseh njenih oblikah, pa naj se je skrivala za podobo avtoritete monarha ali suverenostjo ljudstva. Bog predstavlja zanj edino absolutno avtoriteto, vse tostranske avtoritete pa morajo biti nujno omejene.

Njegov odnos do antiklerikalizma se je izkazal kot izrazito negativen. Tocqueville je bil veren človek in mu je bil sovražen odnos Voltairjevega tipa do Cerkev tuj. Potrebno je omeniti, da je nadaljeval dolgo tradicijo francoskih moralistov in si obstoja demokracije brez krščanske morale sploh ni predstavljal. Na drugi strani pa je potrebno poudariti, da si je prizadeval za popolno ločitev Cerkev in države; še več, Cerkev po njegovem mnenju sploh ne bi smela imeti javno govoriti o politiki. Kar ga naredi zanimivega je to, da temu nasprotuje iz ljubezni do vere, kajti po njegovem

mnenju duhovniki, ki se mešajo v politiko in izpeljujejo zaključke in odločitve, ki se kasneje izkažejo kot napačne, predvsem škodijo svoji instituciji. Ker se motijo v tostranskih zadevah, javnost izgubi tudi zaupanje v njihovo poslanstvo in sposobnost razlage onstranskih resnic.

Tocquevillov odnos do kapitalizma je bilo najtežje določiti zaradi njegovih nasprotujočih si izjav. Vendar po opravljeni analizi lahko zanikamo, da je Tocqueville slepo podpiral kapitalizem z vsemi negativnimi posledicami in da ga ne moremo šteti med klasične ekonomske liberalce. Res je, da je nasprotoval sprejetju »poor laws« po angleškem zgledu, vendar je na drugi strani svaril pred stranskimi učinki kapitalistične proizvodnje, predvsem brezposelnostjo in revščino. Kar ga oddalji od laissez-faire sodobnikov, pa je zlasti to, da vidi rešitev za revščino in bedo delavstva v intervenciji države, ki ju po njegovem mnenju edina lahko odpravi, oziroma zmanjša z zakonodajo, ugodno davčno politiko ter neposredno pomočjo. Pomembno je, da se za pravice delavcev ni boril samo teoretično, marveč tudi v praksi z ustanovitvijo stranke Mlada levica. Ne spreglejmo še dejstva, da je Tocqueville opozarjal tudi na nevarnosti, ki jih kapitalizem prinaša družbi. Še zlasti je pomembno, da v kapitalistih vidi novo aristokracijo, ki je še slabša kot fevdalna, saj naj bil bila njena glavna značilnost in poslanstvo izkoriščanje delavstva. Opozarjal pa je tudi na njeno neizprosno in kruto.

10. SEZNAM LITERATURE

SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE

Anderson, Perry (1992): Rodovniki absolutistične države. Ljubljana: ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, zbirka Studia humanitatis.

Boucher, David / Kelly, Paul (2003): Political Thinkers: From Socrates to the present. Oxford: Oxford University Press.

Capuder, Andrej (2000): Du classique au romantique: Cours sur le classicisme français et sur l'évolution du sentiment romantiques en France. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Châtelet, François (1993/1982): Histoire des idées politiques, 3. izdaja. Paris: PUF.

Châtelet, François (1989): Dictionnaire des œuvres politiques. Paris: PUF.

Chevallier, Jean- Jacques/Conac, Gérard (1991/1957): Histoire des institutions et des régimes politiques de la France de 1789 à nos jours, 8. izdaja. Paris: Dalloz.

Coquerelle, Paul in al. (1960): La Révolution française et les débuts de l'époque contemporaine. Paris: Hatier.

Coquerelle, Paul in al. (1966): La fin de l'Ancien Régime et les débuts du Monde contemporain. Paris: Hatier.

Gaber, Slavko/Jardin, André/Schleifer, James T. (1997): Tocqueville in demokracija: študije o »Demokraciji v Ameriki«. Ljubljana: Krtina, Knjižna zbirka Krt.

Grobelnik, Ivan (1994): Zgodovina 3. Ljubljana: DZS.

Lagarde, André / Michard, Laurent (1997): XIXe Siècle : Les grands auteurs français. Paris: Bordas.

Lefort, Claude (1986): Essais sur le politique (XIXe - XXe siècles). Paris: Editions du Seuil.

Leksikon Cankarjeve založbe (1994 / 1973). Ljubljana: Cankarjeva založba.

Lukšič, Igor (1994): Liberalizem versus korporativizem. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, Zbirka Sophia.

Matteucci, Nicola (1999): Novoveška država, Izrazoslovje in pota. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

McLean Iain / McMillan Alistar (2003 / 1996): The Concise Oxford Dictionary of Politics, druga izdaja. Oxford: Oxford University Press.

Palmer, Donald (1995): Ali središče drži? Uvod v zahodno filozofijo. Ljubljana: DZS.

Jamnik, Anton (1998): Liberalizem in vprašanje etike. Ljubljana: Nova revija.

Pierre, Michel (1987): Dictionnaire de l'histoire de France. Paris : Casterman.

Siedentop, Larry (1994): Tocqueville. Oxford in New York: Oxford University Press, Past Masters.

Sruk, Vlado (1995): Leksikon politike. Maribor:Obzorja.

Sruk, Vladimir (1999): Leksikon morale in etike. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta.

Tocqueville, Alexis de (1996): Demokracija v Ameriki 1. Ljubljana : Krtina, Knjižna zbirka Krt 100.

Tocqueville, Alexis de (1996): Demokracija v Ameriki 2. Ljubljana: Krtina, Knjižna zbirka Krt 100.

Touchard, Jean (1985 / 1958): Histoire des idées politique 2: Du XVIIIe siècle à nos jours, 9. izdaja. Paris: Presses Universitaires de France, Thémis- Science politique.

ČLANKI V REVIJAH

Korošec, Gorazd (1990): Misliti konservativno. Eseji 4/90 (Problemi 8/90, letnik XXVII), 115-116.

Skopcol, Thelda (2000): Tocquevillov problem: Državlјanska pobuda v Ameriški demokraciji. Teorija in praksa, družboslovna revija, letnik 37, št. 6, 1133.

INTERNET IN LITERATURA V ELEKTRONSKI OBLIKI

Internet 1: http://www.ifrance.com/tocqueville/Pensees/autre_tocqueville.html, 12.1. 2005.

Intrenet 2: <http://gallica.bnf.fr/themes/PolXVIII7.htm>, 16.2. 2005.

Internet 3: <http://cepa.newschool.edu/het/schools/frenchlib.htm>, 16.2. 2005.

Slovar slovenskega knjižnjega jezika – elektronska verzija; verzija 1.0; Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in avtorji; Založnik: DZS d.d.

Računalniško pripravila: Amebis d. o. o.